

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

БАГАН ОЛЕГ ЮРІЙОВИЧ

**ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї
У ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ**

231 – СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
Бартош Олена Павлівна
канд.пед.наук, професор

Ужгород – 2023

Реєстрація № 10
« 24 » 11 2023 р. Львів

Дипломна робота допущена до захисту

Т.в.о. завідувача кафедри

[Signature] Афанасьєв Д.М. _____

« 15 » квітня 2023 р.

Рецензент [Signature] Орос Александра Богданівна

канд. соц наук, доцент кафедри соціології
та соціальної роботи

Bahan Oleh Yuriyovych

**PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE IN THE ACTIVITIES OF
SOCIAL SPHERE SPECIALISTS**

Scientific supervisor: Bartosh Olena
Candidate of Pedagogical Sciences, Professor

The issue of domestic violence still remains one of the main problems of Ukrainian society. The imperfection of the legal framework for preventing and combating violence in the family leads to an increase in the number of victims of various forms of domestic violence, such as: physical, sexual, psychological and economical. Not only adults suffer from the above forms of violence, but also children who witness abuse in the family or become victims of violence themselves.

Prevention and combating domestic violence is an important and fundamental stage on the way to overcoming violence against children as a social phenomenon.

Unfortunately, the lack of understanding of the causes and factors of violence against a child worsens the mechanism of response to manifestations of violence.

Since the process of socialization of a child begins in the family, under the influence of the father and mother, it is important that the child is not subjected to violence from relatives and friends.

The **purpose** of the research: to analyze the socio-pedagogical work on the prevention of violence in the family.

The **object** of the study: violence in the family as a social phenomenon.

The **subject** of the study: prevention of family violence in the activities of social sphere specialists.

According to the purpose of the study, its main **objectives** are:

- 1) To analyze scientific literature on the topic of research to identify specific signs of violence as a phenomenon in modern society.
- 2) To reveal the functions and tasks of social pedagogues of general secondary education institutions in the prevention of family violence.
- 3) To analyze the methods of socio-legal protection of children from violence in the work of social pedagogues.

Key words: social work, domestic violence, child abuse, social pedagogy, prevention.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	7
1.1. Феномен насильства у сучасному світі.....	7
1.2. Вітчизняна система запобігання домашньому насильству.....	20
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї	28
2.1. Роль соціального педагога в превенції домашнього насильства...	28
2.2. Основи роботи соціального педагога з попередження насильства в сім'ї	40
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ТА СПОСОБИ ПОКРАЩЕННЯ СИСТЕМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї	50
3.1. Дослідження рівня обізнаності школярів щодо явища насилля...	50
3.2. Рекомендації для соціальних педагогів щодо превенції насильства у сім'ї.....	59
3.3. Програма взаємодії соціального педагога «Заради дитини».....	62
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72

ВСТУП

Актуальність дослідження. Незважаючи на масштабні дослідження, проведені як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями, проблема домашнього насильства продовжує залишатися однією з головних проблем українського суспільства. Неадекватність законодавчої бази, спрямованої на попередження та протидію насильству в сім'ї, призвела до збільшення кількості осіб, які стають жертвами різних форм домашнього насильства, зокрема фізичного, сексуального, психологічного та економічного. Ця тривожна тенденція стосується не лише дорослих, а й дітей, які або зазнають насильства в сім'ї, або самі стають його мішенню.

Згідно зі статистикою, наданою Міністерством соціальної політики України, з 2013 по 2018 роки в країні було зареєстровано багато випадків домашнього насильства. Шокує те, що 90% цих повідомлень подали жінки, які зазнали насильства з боку своїх чоловіків, у той час як 8,5% повідомлень подали чоловіки, а 1,5% – діти. Лише у 2017 році приголомшлива кількість 66 966 осіб звернулася за допомогою через домашнє насильство. За статистикою Мінсоцполітики у першому півріччі 2020 р було зафіксовано на 40% більше звернень у порівнянні з 2019 роком, що становить більше 101 тисячі звернень до Національної поліції України.

Сприйняття домашнього насильства як проблеми, що стосується окремих сімей і класифікується як звичайне адміністративне правопорушення, зберігається протягом багатьох років. Така перспектива вселила в суспільство переконання, що вони єдині відповідальні за боротьбу з домашнім насильством. Отже, для держави вкрай необхідно визнати насильство в сім'ї проблемою суспільства, поставивши його на перше місце в порядку денному.

Вирішення та запобігання домашньому насильству є вирішальним і основоположним кроком на шляху до викорінення насильства щодо дітей

як суспільної проблеми. На жаль, відсутність розуміння першопричин і факторів жорстокого поводження з дітьми перешкоджає ефективності нашої реакції на випадки насильства. Враховуючи, що соціалізація дитини починається в сім'ї та формується діями її батьків та опікунів, вкрай важливо, щоб вона була захищена від будь-яких форм насильства з боку родичів чи знайомих.

Проблема домашнього насильства, його причини та наслідки висвітлюються у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, таких як Н. Абель–Хаді, І. Зверєва, Г. Єфремова, С. Максимова, Н. Філімошкіна та Я. Юрків. Робота В. Бондаровської висвітлює технічні питання боротьби з насильством над дітьми.

Аналізуючи дослідження на тему протидії та попередження насильства в сім'ї, встановлюємо, що організаційно–технічні засади діяльності соціальних педагогів закладів загальної середньої освіти щодо попередження насильства над дітьми з боку батьків або осіб, які їх замінюють, сьогодні розроблені недостатньо чітко і потребують розвинути та адаптувати до відповідних форм роботи, які мають використовувати у своїй діяльності соціальні педагоги.

Мета дослідження: дослідити соціально-педагогічну роботу з профілактики насильства в сім'ї.

Об'єкт дослідження: домашнє насильство як соціальне явище.

Предметом дослідження є профілактика домашнього насильства в діяльності фахівців соціальної сфери.

Завдання дослідження:

1) Проаналізувати наукову літературу з теми дослідження для виявлення специфічних ознак насильства як явища в сучасному суспільстві.

2) Розкрити функції та завдання соціальних педагогів закладів загальної середньої освіти у профілактиці сімейного насильства.

3) Проаналізувати методи соціально–правового захисту дітей від насильства у роботі соціальних педагогів.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань ми використаємо такі методи дослідження: аналіз фахової літератури та журналів, нормативно–правової бази проблеми дослідження, синтез, класифікація та узагальнення теоретичних даних для визначення ключових моментів соціально–просвітницької роботи з проблема протидії та запобігання домашньому насильству. Вивчення передового педагогічного досвіду, порівняння точок зору провідних науковців.

Структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Основний зміст роботи викладено на 71 сторінці.

Список використаної літератури налічує 61 джерело.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Феномен насильства у сучасному світі

Попередження домашнього насильства можна визначити одним із пріоритетів українського суспільства. Адже це явище здавна вважається сімейною проблемою, а тому відповідальність за подолання проявів насилля часто лягає виключно на цю родину. Для людини важливо відчуття безпеки в стінах власного дому. Однак, коли відбуваються порушення і оточення є жорстоким, безпека змінюється тривогою та недовірою.

Поняття «насилля» і «насильство» збігаються в «Українському словнику», де зазначено, що слово «насилля» трактується як «застосування сили з метою досягнення чого–небудь; чинити примусовий вплив на когось, щось» [46].

Автори «Юридичної енциклопедії» визначають поняття насильства як «умисне тілесне ушкодження» або психологічний вплив однієї особи на іншу особу проти її волі, що спричиняє фізичну, психічну чи майнову шкоду цій особі або в тому числі конкретну шкоду внаслідок злочин загрожує такою метою.» [58].

Вивчаючи науково–методичні джерела даної теми дослідження, ми виявили, що автори вживали як терміни «насилля», так і «насильство». Тому Г.Єфремова у своїй роботі спеціально вживає слово «насильство» і зазначає, що «це складний багатосаровий соціокультурний і психосоціальний феномен, який призводить до особистих порушень і негативних соціальних наслідків. Феномен насильства є серйозним

Проблема. Більше того, її прояви надзвичайно різноманітні. Це явище охоплює фізичну, психологічну та сексуальну сфери» [14].

Т.Каткова уточнює: «Насильство – це дія однієї чи декількох осіб для досягнення певної мети; завдає шкоди (фізичної, матеріальної, моральної) іншій особі; порушує права і свободи цієї особи; унеможлиблює діяльність жертви насильства. Брати участь у ефективній самообороні (той, хто чинить насильство, має перевагу в більшості ситуацій)» [24].

Л.Громико наголошувала, що насильство – це «застосування сили чи психологічного тиску погрозами з метою навмисного впливу на слабких або нездатних протистояти людей, тобто застосування сили до беззахисних людей» [8].

Тому більшість авторів у своїх працях вживають слово «насильство», яке в Законі України «Про запобігання та протидію насильству в сім'ї» визначається так: «Насильство в сім'ї – фізична, сексуальна, психологічна чи інша поведінка (дії чи бездіяльність). Економічне насильство, вчинене колишнім або нинішнім подружжям, іншою особою в сім'ї чи місці проживання, або між родичами, які проживають в одній сім'ї, які перебувають у шлюбі, але не мають (попередніх) сімейних стосунків..., вчинене чи ні, хто вчинив домашнє насилля. Особа проживає в тому ж місці, що й жертва, і чи погрожувала вона вчинити такі дії» [40].

Відповідно до статті 126 Кримінального кодексу України термін «Домашнє насильство» визначається як «навмисне та систематичне фізичне, психологічне чи фінансове насильство, спрямоване проти подружжя, колишнього подружжя або іншої особи, яка перебуває у загальних стосунках із правопорушником». Сім'ї, які спричиняють фізичні чи психологічні страждання чи близькість, страждання, погіршення здоров'я, інвалідність, емоційну залежність або погіршення якості життя жертви» [30].

Наведене вище визначення чітко пояснює, що будь-хто в сім'ї може постраждати від домашнього насильства: дружина, яку часто б'є чоловік, старше покоління, яке живе зі своїм чоловіком, і, що найсерйозніше, діти, які є жертвами насильства.

Щоб краще зрозуміти явище насильства, звернемо увагу на форми домашнього насильства, описані в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»:

– економічне насильство – форма домашнього насильства, що характеризується навмисним позбавленням житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися таким майном, а також відмовою в догляді чи підтримці та необхідному лікуванні. Або зосередитися на одужанні. Послуги, заборонена робота, примусова праця, навчання та інші злочини економічного характеру» [40];

– психологічне насильство – форма домашнього насильства, що полягає у словесних образах, погрозах (у тому числі на адресу третіх осіб), приниженні, переслідуванні, залякуванні, інших діях, спрямованих на стримування волі особи, контроль за репродуктивною сферою, якщо такі є, можуть і можуть Це не викликає у жертви страху за власну безпеку чи безпеку третьої сторони, що призводить до емоційної незахищеності, нездатності захистити себе чи шкоди психічному здоров'ю інших». [40];

– сексуальне насильство – це форма домашнього насильства, яка включає дії сексуального характеру, вчинені проти дорослого чи дитини без згоди дорослого, або примусові дії сексуального характеру з дитиною в присутності дитини. Статі особи та інші злочини проти статевої свободи чи недоторканності, у тому числі злочини, вчинені проти дітей або в присутності дітей» [40];

– фізичне насильство – включає ляпаси, удари ногами, побиття, укуси, штовхання, щипання, а також незаконне позбавлення волі, побиття, укуси, заподіяння різного ступеню фізичних ушкоджень, наведення людей на небезпеку, в тому числі. , допомога не надаватиметься тим, хто створює

небезпеку для життя, спричиняє смерть або вчиняє інші насильницькі злочини» [40].

За дослідженнями Я.Юрків, домашнє насильство також можна розділити на такі категорії:

– між дітьми та їх батьками (насильство як з боку батька, так і матері);

– між дружинами та чоловіками (як насильство над жінками, так і насильство над чоловіками з боку дружин);

– також мають місце прояви насильства дорослих дітей щодо своїх батьків, оскільки діти, зростаючи в атмосфері безкарності та антигромадської поведінки батьків, переймають цю модель поведінки та використовують її для подальшого спілкування з дорослими;

– між іншими членами сім'ї [61].

Соціальні педагоги часто вживають у своїй роботі термін «жорстоке поводження з дітьми», який чітко прописаний в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» і визначається як «будь-яка форма фізичного, психологічного, сексуального чи економічного насильства, спрямованого щодо дітей».

Відсутність уваги до дітей, можна сказати, не створила належних умов для зростання наступного покоління: не гарантовано харчування, одяг, медичне обслуговування тощо, діти мають низький рівень освіти, що перешкоджає загальному розвитку. Круговий розвиток особистості.

Дослідники в різних галузях науки запропонували багато регулятивних теорій щодо явища насильства. Соціально-психологічні умови, за яких більшість вчених визначають свою комісію. У Г.Єфремової [17] наводиться така теорія насильства:

1) Соціально-економічна теорія – згідно з цією теорією, прояв насильства викликаний матеріальними труднощами в сім'ї, змушеною ізоляцією від суспільства, незадоволенням своїм становищем або

становищем у суспільстві, при налагодженні стосунків з оточуючими, викликаної проблемою.

2) Психологічна теорія. Батьки, які жорстоко ставляться до своїх дітей, часто направляють власні почуття, невпевненість і заздрість у жорстоке поводження з дітьми, іноді звинувачуючи дітей у невдачах і втратах;

3) Психофізіологічна теорія – на жорстоке поводження з дітьми впливатимуть такі фактори, як вік батьків, фізичне та психічне здоров'я та рівень емоційного стресу;

4) Теорія соціальних змін. Усі взаємодії між членами суспільства базуються на залежності від поведінки та пов'язаних з нею покарань чи стимулів. Відповідно до цього взаємозалежного процесу кожна людина хоче зменшити кількість покарань і збільшити кількість позитивних реакцій на свою поведінку. Соціальні умови дітей залежать від старших поколінь, і відчуття безкарності дитячого насильства може підживлювати агресію дорослих.

5) Теорія символічної взаємодії – описує залежність агресивних реакцій батьків від поведінки дитини, яка базується на попередньому досвіді ставлення дитини до тієї чи іншої ситуації, без урахування набутих дитиною навичок і знань;

6) Теорія «полювання» припускає, що генетична агресія мисливців надихає напади на дітей. Агресивна поведінка в цьому контексті передавалася під час еволюції людини;

7) Індивідуальна теорія – прояви агресії пов'язані з минулим досвідом людини, людина могла бути жертвою насильства в дитинстві або зазнавати інших впливів середовища, які змінили схильність до агресивної поведінки;

8) Теорія ситуації – описує зміни в індивідуальній поведінці як зміни, що відбуваються під впливом характеру ситуації і залежать від тривалості впливу: матеріальні труднощі (тимчасові, постійні), вплив віку,

зміни (стану) стану здоров'я. можлива залежність від інших, наявність фізичних та/або розумових вад);

9) Соціобіологія. Згідно з цією теорією, через насильницьку поведінку внутрішньо сімейн індивід усуне конкурентів, з якими він не має спільних генів, таким чином забезпечуючи поширення свого генетичного матеріалу та генетичного матеріалу членів родини. Таким чином, агресивність і агресивність передаються у спадок, підвищуючи здатність носіїв цих якостей успішно пристосовуватися до різноманітних вимог життя;

10) Етносоціологічна теорія – людська агресія пов'язана з боротьбою за виживання.

Ми вважаємо, що наведена вище теорія не може стояти окремо як опис причин жорстокого поводження з дітьми з боку батьків. Практика довела, що для зміни поведінки правопорушників необхідно враховувати всі перелічені чинники впливу. Також можна відзначити спільні риси вищевказаних теорій, до яких можна віднести наступне:

- Агресивна поведінка біологічно детермінована;
- Схильність до агресивної поведінки поєднує біологічний і соціальний вплив на людину;
- Вплив соціальних факторів ускладнює біологічні причини агресії людини.

Аналіз теорії походження агресивних проявів дозволяє визнати залежність біологічного складу людини від впливу зовнішніх факторів, що в свою чергу посилює внутрішні агресивні прояви. Проте, яку б форму не приймало насильство, воно завжди впливає на особистість дитини, яка ще не сформувалася.

Залежно від конкретної форми домашнього насильства над дітьми Г.Єфремова виділяє такі ознаки [17; 36]:

3. Фізичне насильство:

- носіння одягу, невідповідного для певної пори року;

- відмова зняти одяг для огляду лікаря; розтягнення, подряпини, подряпини, переломи, коли дитина не може впевнено описати час і характер травми;
- синці на частинах тіла, закритих одягом;
- наявність чітко окреслених синців;
- порушення харчової поведінки у дітей;
- схильність до непостійної поведінки;
- агресія по відношенню до старших поколінь;
- насильство над однолітками, маленькими дітьми або дорослими;
- сліди укусів;
- скарги на біль різного характеру;
- різке погіршення зору;
- різні прояви тілесних ушкоджень, не характерні для віку дитини;
- травми очей;
- розповіді дітей про погрози з боку батьків;
- виявляти недовіру до оточуючих;
- внутрішньо с нахили;
- збільшення кількості фобій у дітей.

(II) Психологічне насильство:

- Perezрілість і відповідальність;
- показати страх або показати відсутність страху;
- неконтрольована поведінка;
- уникайте контакту з очима;
- агресивна поведінка, деструктивні нахили;
- бажання спілкуватися з маленькими дітьми;
- уникання товаришів;
- різке падіння самооцінки дитини;
- зміни раніше незвичної поведінки дитини;
- труднощі з концентрацією;
- відсутність знань, характерних для певної вікової групи;

- уповільнення швидкості мовлення, або, навпаки, прискорення швидкість мовлення;
- почуття провини;
- демонстрація страху перед дорослими та батьками;
- схильність до втечі з дому і бродяжництва;
- наявність психічного розладу;
- ознаки насильства над тваринами;
- члени сім'ї, що належать до деструктивних сект;
- депресія;
- зниження успішності;
- швидка втрата дитиною концентрації уваги і раптова втома;
- зниження здатності до самовираження;
- виявляє бажання відгородитися від навколишнього світу;
- порушення техніки соціального зв'язку;
- відсутність контролю над емоційним вираженням.

(III) Сексуальне насильство:

- уникання спілкування з близькими;
- синці, укуси, подряпини внутрішньої сторони стегна;
- прояви страху до людей певного віку чи статі;
- використання моделей сексуальної поведінки в грі;
- безладні статеві стосунки;
- дитина часто перебуває в душі, ванній, ніби змиваючи чийсь негативний вплив;
- відчуття огиди до себе;
- використання одягу, який максимально закриває тіло;
- обстеження на захворювання, що передаються статевим шляхом;
- знання виразів і слів, не характерних для вікової групи;
- втрата розуміння сімейних цінностей.

(IV) Економічне насильство:

- невідповідний стан і зовнішній вигляд одягу дитини;

- неохайний зовнішній вигляд;
- постійний голод через нестачу їжі;
- хворий вигляд;
- поганий стан зубів;
- сім'я заможна, а діти живуть бідно;
- часті запізнення без поважних причин;
- діти часто знаходяться під наглядом сторонніх осіб;
- вага дитини сильно відрізняється від нормальної ваги для того ж віку;
- рівень медичного обслуговування низький, батьки не бажають звертатися до лікаря задля здоров'я своїх дітей;
- відсутність фінансової підтримки всебічного розвитку дітей;
- діти, залучені до нелегальної праці;
- середовище проживання дітей антигігієнічне;
- дозволити тривалий самотійний догляд за дітьми;
- недостатнє дотримання гігієнічних норм призводить до виникнення інфекційних захворювань;
- волосся дитини брудне і не підстрижене;
- нігті у дитини неохайні;
- діти, змушені жебракувати;
- брак книг, іграшок, сімейного дозвілля.

Іншим проявом насильства щодо дітей можна визначити зневагу до батьківських обов'язків, яка характеризується такими ознаками:

- прояви необґрунтованої агресивної поведінки по відношенню до однолітків і літніх людей;
- внутрішньо сімей морально–етичних навичок;
- схильність до непостійної поведінки;
- бажання завдати шкоди собі та іншим дітям;
- низька успішність учнів;
- внутрішньо сімей соціальної ролі;

- затримка фізичного розвитку;
- виявлення соматичних захворювань [17].

У разі виявлення злочинів щодо дітей, тобто насильства різного характеру, залежно від вікової групи виділяють наступні ознаки психологічної травми [26].

Для дошкільнят характерні безпідставні неврологічні розлади, кошмарні сновидіння, страх перед усім оточуючим, невідповідні віку ігри та прояв поведінкових реакцій, характерних для молодшого віку.

- Молодший шкільний вік: незрозуміле зниження успішності учня, різка зміна ставлення до однолітків, раптова зміна соціальної ролі учня, відчуття дорослості, бажання повністю приховати тіло одягом.

- Підлітковий вік і середня школа. Погіршення стану здоров'я дітей, нутрішньо с бажання, занижена самооцінка у підлітків, алкоголізм, тютюнопаління, експериментування з психоактивними речовинами, втечі з дому, порушення статевих стосунків, важкі психічні розлади.

- Тому, щоб краще зрозуміти таке соціальне явище, як домашнє насильство, надзвичайно важливо розуміти кризи правопорушника та сім'ї в цілому, оскільки вони можуть бути рушійними факторами, що впливають на поведінку. Злочинців. Часто сімейна криза є більш вражаючою, оскільки вона стосується не лише одного члена сім'ї, а всіх, а прояви домашнього насильства залежать від здатності подолати наслідки кризової ситуації.

Для людей у кризовому стані характерна неможливість самореалізації в сім'ї та поза нею, відчуття загрози особистому життю та здоров'ю, порушення прав і свобод людини.

О.Малихіна та Л.Туріщева, І.Дорожко, [10] зазначали, що деякі особливості дітей також впливають на прояв насильства:

- розлад поведінки, негативізм, гіперактивність;
- непопулярна дитина в сім'ї;
- недоношена дитина;

- наявність вроджених або набутих фізичних дефектів;
- неосудність;

Наступні фактори неблагополуччя сім'ї Г.Єфремова [17] наводять:

– Події або ситуації – сімейні труднощі, здатні змінити сімейний устрій: радикальна зміна напрямку сімейних цінностей, що дуже важливо для сім'ї і може похитнути існуючий фон сімейних відносин;

– Сімейна криза – означає нездатність сім'ї подолати зовнішні впливи і відновити нормальний баланс сімейних відносин. Сім'я перебуває в постійному стресовому стані, що впливає на структурні зміни у сприйнятті сім'ї та суттєво змінює характерну поведінку;

– Сімейні стресори класифікуються за тривалістю дії та інтенсивністю впливу на сім'ю: тривалі події, що змінюють майбутнє сім'ї, життєві події (члени сім'ї переїжджають, зникають або з'являються); наслідки аварій, катастроф, завданої шкоди; – короткострокові наслідки для сім'ї. Перераховані фактори впливають на формування сімейної кризи та кризи члена сім'ї. Зменшення або повне запобігання дії цих стресорів допоможе мінімізувати майбутні прояви домашнього насильства.

- Батьки, які схильні до насильства над своїми дітьми, мають такі характеристики:

- Вираз імпульсивності;
- Агресивна поведінка по відношенню до дітей або оточуючих людей;
- Прагнення домінувати над іншими;
- Замкнутий;
- Знижений рівень емпатії;
- Завищена вимогливість до дітей;
- Відсутність комунікативних навичок та бажання визначати власну справедливість шляхом застосування сили;
- Відсутність навичок допомагати іншим і вміння приймати допомогу;

- Психологічна упередженість;
- Суїцидальні нахили;
- Ускладнення під час пологів;
- батьки не вміють розпізнавати поведінкові реакції своїх дітей;
- Невпевненість у своїх навчальних навичках;
- Нездатність протистояти труднощам [10].

На прояви домашнього насильства впливають такі фактори:

1) відсутність належної освіти;

– виховувати у дітей повну толерантність, або, навпаки, повністю контролювати поведінку дитини, відсутність культури поведінки (морально-етичної, правової, трудової, національної, економічної) членів сім'ї;

2) економічні:

- відсутність матеріальної підтримки сім'ї;
- несприятливі умови проживання;
- член сім'ї або вся сім'я втрачають роботу;
- недостатні можливості працевлаштування;
- економічна залежність;

3) суспільні:

– соціальні умови, що не сприяють розвитку підростаючого покоління;

- політичні конфлікти;
- зображення насильства в ЗМІ як нормальних, прийнятних моделей поведінки та позитивних способів вирішення конфліктів;

– прояви насильства в сімейному оточенні;

- прояви насильства в сімейному оточенні;

4) психологічні:

- залежність психологічна від інших членів сім'ї;
- мотиваційні потреби, які призводять до насильства

5) політичні:

- визнання політичних пріоритетів

- розподіл влади, сексизм і проблеми сім'ї відходять на другий план
- ставлення до домашнього насильства як сімейної проблеми;

б) соціально-педагогічні:

- зниження значення сімейних цінностей у суспільстві;
- відсутність позитивних моделей сімейного життя та сімейних стосунків; недостатній рівень культури виховання дитини, що опирається на її права, вміння та цінності;

– відсутність правильного ставлення до батьківства, його важливості та необхідності правильного виховання дітей;

7) соціально–медичні:

- домінує аномальна поведінка батьків;
- несформована репродуктивна культура;

8) фізіологічні:

- захворювання нервової системи;
- фізичне захворювання;
- гормональний дисбаланс в організмі;
- зміна швидкості реакції організму;
- погіршення швидкості метаболізму [17].

Автор Л.Громико [8] визначає основні прояви поведінки, за якими можна розпізнати жорстоке ставлення батьків або осіб, які їх замінюють, до дитини:

- один із батьків відмовляється від встановлення обставин, що призвели до травмування дитини, дає неправдиві та суперечливі пояснення ситуації;

- батьки часто перебільшують або недооцінюють тяжкість травм своїх дітей;

- явні прояви агресивності, збудливості, неадекватності та інші прояви патологічних характеристик, а також наявні ознаки психічних розладів, що впливають на реакцію на дитину;

- чи є думка про те, що саме дитина стала винною у отриманні травми: падіння, спіткання, необережність тощо;
- несвоєчасне або несвоєчасне звернення за допомогою до медичних закладів, звернення за допомогою до родичів, родичів, сусідів, волонтерів, інших небайдужих людей;
- здоров'я дітей не розглядається як головна цінність батьків, особистісний розвиток і благополуччя є пріоритетними;
- майбутнє дитини не цікавить батьків;
- батьки вважають свою жорстокість до дітей виправданою, оскільки в дитинстві їх карали ногами та лайкою;
- байдуже ставлення та емоційна холодність до дітей.

Теоретичний аналіз витоків насильницьких явищ дозволяє зрозуміти природу протиправної поведінки та механізми, які поєднують біологічні, психологічні та соціальні аспекти людської свідомості. Тому для повного розуміння явища домашнього насильства недостатньо знати визначення поняття «насильство», а важливіше вміти визначити характеристики, притаманні окремим правопорушникам і дітям. Жертви насильства; враховувати та запобігати життєвим обставинам і факторам, які можуть призвести до насильства.

1.2. Вітчизняна система запобігання домашньому насильству

В Україні будь-яке насильство над дітьми суворо заборонено законом і карається кримінальною відповідальністю. Незважаючи на це, проблема домашнього насильства продовжує домінувати серед усіх проявів злочинності. Тому варто зазначити, що 80% злочинів скоюють у власному домі найближчі люди [17].

Приблизно 30–40% – це домашнє насильство над дітьми, скоєне людьми, яких дитина має любити і почуватися в безпеці, але натомість вони зазнають побоїв та інших форм насильства [60].

Т.Каткова стверджує:

- у кожному четвертому українському домогосподарстві трапляється одна форма насильства;

- приблизно 2 мільйони дітей віком до 14 років щорічно зазнають побиття від батьків;

- для 10% цих дітей результатом стала смерть, а для 2000 – самогубство;

- за рік понад 50 тисяч дітей покинули домівку та втекли від батьків, 25 тисяч неповнолітніх оголошено в розшук.

У 55% випадків, коли чоловіки б'ють своїх партнерок, вони також завдають шкоди своїм дітям, тому діти вибігають на вулицю» [24].

Оцінюючи рівень розвитку країни, особливої уваги заслуговує захист прав і свобод кожного громадянина, реалізація соціально–правових норм. Тому на органи управління, органи місцевого самоврядування, громадські організації покладено велику відповідальність за забезпечення рівних прав і свобод кожного. «Цей аспект насильства в сім'ї не є винятком, оскільки згідно з Конституцією України кожен має право на вільний розвиток своєї особистості та несе обов'язки перед суспільством, яке гарантує вільний і всебічний розвиток його особистості» [51].

На жаль, не завжди людина відчуває, що її права і свободи захищені державою. Але саме за підтримки держави створюються умови для нормального виконання сім'єю своїх функцій, таких як: виховання, відтворення, захисту, економіки, сім'ї, дозвілля, суспільства тощо.

Різні прояви домашнього насильства існували завжди, але, на жаль, лише у 2019 році цей прояв жорстокого поводження з дітьми та іншими членами сім'ї було визнано адміністративним злочином. Це говорить про те, що за порушення прав і свобод людини можна карати лише штрафом

або громадськими роботами. Після введення в дію Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [40] було передбачено кримінальну відповідальність за вчинення насильства в різних формах.

Відповідно до статті 91–1 Кримінального кодексу України запобіжні заходи застосовуються до осіб, які вчиняють протиправні діяння, пов'язані з різними формами насильства в сім'ї. До них належать:

- забороняється проживання в спільному помешканні з особою, яка постраждала від насильства в сім'ї;
- обмежити спілкування з дітьми, якщо насильство в сім'ї вчиняється щодо дітей або в їх присутності;
- заборона певної відстані від місць постійного чи тимчасового, тимчасового чи систематичного проживання осіб, які зазнали домашнього насильства, для роботи, навчання, лікування чи з інших причин;
- забороняється листування, телефонні розмови та інші контакти за допомогою особистого чи стороннього листування чи електронного зв'язку з особою, яка стала жертвою домашнього насильства;
- направлення до програм для правопорушників або програм пробації [30].

До негативних соціальних чинників, притаманних сучасному українському суспільству, що впливають на ступінь вираженості явища домашнього насильства, можна віднести:

- Проблема безробіття в країні загострилася через неспроможність держави забезпечити суспільству можливості працевлаштування;
- погіршення соціального статусу населення, що призводить до неспроможності домогосподарств забезпечити достатній рівень достатку та розвитку сім'ї;
- Основні ЗМІ пропагують жорстокість, пропагуючи сприйняття незаконної, деструктивної поведінки як позитивного способу виживання для суспільства в цілому та для окремих малих соціальних груп;

- Наявність взаємозалежності членів сім'ї: зазвичай у заміжніх жінок жінка залежить від багатства та доходу чоловіка. Ця залежність передається і дитині, оскільки мати не в змозі самотійно забезпечити належний рівень розвитку особистості дитини, коли це необхідно;

- Збільшення кількості сімей, в яких хтось із членів сім'ї має алкогольну або наркотичну залежність і не має можливості самотійно подолати цю згубну звичку;

- Довіра до шлюбу впала, і, створюючи нову сім'ю, у чоловіків і жінок немає бажання офіційно одружуватися. Тенденції до розлучень поширюються по країні;

- Кожна родина дбає лише про свій добробут, незважаючи на те, що суспільство складається з невеликої соціальної групи. Проблеми сім'ї мають значний вплив на суспільство;

- У країні відсутні ефективні механізми допомоги сім'ям, які опинилися в скрутному становищі [61].

На думку Г.Єфремової [17] на прояви домашнього насильства впливають культурні та соціальні умови, в яких розвиваються сімейні цінності, морально–етичні норми.

По–перше, зазначимо, що українське суспільство толерантно ставиться до тілесних покарань і вважає їх прийнятним видом покарання. Саме ця омана підживлює відчуття безкарності у злочинців.

По–друге, найчастіше до негативних наслідків призводить порушення законного права кожного на недоторканність особистого життя, передбаченого статтею 3 Конституції України [28]. Адже неможливість розпізнати акти насильства уповільнює зусилля правоохоронних органів щодо оперативного втручання. Держава не забезпечує належного рівня профілактичних заходів для підвищення обізнаності про явище домашнього насильства.

Третьою умовою, яка впливає на розвиток насильства над дітьми, є невизнання суспільством домашнього насильства як явища, що загрожує

суспільству. Четвертою умовою є низький рівень розуміння громадянською прав та обов'язків, передбачених нормативно–правовими документами, що регулюють діяльність держави.

І останнє, але не менш важливе, соціальні умови, які сприяють поширенню насильства в сім'ї, – це те, де ми знаходимо слабку нормативно–правову базу для запобігання насильству та боротьби з ним.

Карантинні обмеження стали викликом для багатьох українських родин. У першому півріччі 2020 року зросла кількість звернень на гарячі лінії з питань домашнього насильства, що свідчить не лише про підвищення рівня кримінальних проявів, а й про зростання довіри громадян до держави та регуляторних систем. Відтак, заступник Міністра внутрішніх справ України К.Павличенко повідомив, що головний месенджер нашої країни запустив чат–бот, який може надати тим, хто звертається за допомогою, всю необхідну інформацію про те, до яких служб може звернутися потерпілий.

К.Павличенко зазначила, що діяльність МВС України зосереджена на розробці та впровадженні інформаційних компаній «для впровадження нульової толерантності та нульової толерантності до будь–яких форм насильства, особливо домашнього» [31].

Правовою основою захисту прав дитини, попередження та реагування на прояви насильства можна визначити Конвенцію про права дитини, ратифіковану постановою Верховної Ради України в лютому 1991 року [27].

Стаття 3 згаданої вище конвенції передбачає, що країни–учасниці повинні забезпечувати адекватні умови для захисту прав і свобод дітей та їх благополуччя. Будь–яке насильство часто призводить до домашнього насильства, яке призводить до смерті, що, у свою чергу, порушує законне право кожної дитини на життя, закріплене в статті 6 Конвенції про права дитини.

Згідно зі статтею 19 Конвенції про права дитини, держави повинні вживати всіх заходів для захисту дітей від усіх форм психічного та фізичного насильства, за винятком жорстокого поводження з боку батьків або осіб, які їх замінюють.

З метою підтримки та захисту прав і свобод підростаючого покоління розробляються відповідні програми, які сприяють реалізації заходів із запобігання насильству над дітьми в Україні. Розробляється протокол реагування на насильство (лікування, захист, виявлення, вжиття необхідних заходів) та порушення кримінальних справ у разі домашнього насильства. Найважливішим документом, що регулює діяльність громадян України, є Конституція України [28].

Статтею 52 Конституції України передбачено, що діти мають рівні права незалежно від того, народжені вони у шлюбі чи поза шлюбом, тому незалежно від походження дитини держава повинна гарантувати забезпечення та захист прав дитини, права і свободи дитини. Стаття 52 також передбачає, що будь-який акт насильства щодо дітей переслідується за законом.

Наступним правовим документом, спрямованим на захист свободи та інтересів дітей, є Європейська конвенція про реалізацію прав дитини [12]. У Конвенції зазначається, що держави-учасники повинні підтримувати інтереси дітей та їх права.

Часто діти-втікачі стають жертвами викрадення та подальшої торгівлі людьми, тому важливо розуміти взаємодію органів внутрішніх справ у вирішенні питань повернення дітей з-за кордону. Конкретний механізм описано в Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей» [38].

Стаття 150 Сімейного кодексу України наголошує на положенні про обов'язки батьків у забезпеченні оптимального рівня загального розвитку

дитини. Основними обов'язками, що закріплюють право дитини на здорове, повноцінне життя, можна визначити такі:

- відповідальністю матері та батька або осіб, які їх замінюють, є турбота про фізичне, емоційне та психічне благополуччя дитини;
- батьки зобов'язані поважати своїх дітей;
- забороняється будь-яке покарання (фізичне, розумове, емоційне тощо) дітей;
- будь-яка експлуатація дітей заборонена [45].

Згідно з нормами сімейного законодавства у разі порушення власних прав та інтересів дитина може звернутися за захистом до органів опіки та піклування, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, а також, якщо вона або їй виповнилося чотирнадцять років, подавати позов безпосередньо до суду», – зазначив у своїй статті О.Бутенко [3].

У статтях 115, 117, 121, 122, 127, 135, 136, 148, 150, 150–1, 166, 126, 126–1 Кримінального кодексу України [30] визначено види злочинної діяльності, що пов'язані з жорстоким поведінням стосовно дитини:

- умисне вбивство;
- доведення до самогубства;
- умисні тілесні ушкодження;
- катування;
- піддавати дітей ризику;
- ненадання допомоги дитині;
- експлуатація дітей;
- примусове жебракування;
- невиконання батьківських обов'язків;
- домашнє насилля.

Відповідно до статті 126 Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо реалізації положень Конвенції про запобігання насильству щодо жінок і

домашньому насильству та боротьбу з цими явищами насильства Ради Європа», вчинення домашнього насильства каратиметься такими штрафами:

- обмеження волі на строк до 5 років;
- до 2 років позбавлення волі;
- громадські роботи – 100–240 годин;
- до 6 місяців – арешт [39].

Тому проблема домашнього насильства, на жаль, залишається важким тягарем для українського суспільства, але влада має тісно співпрацювати, вести свою діяльність, керуючись нормами та правовими документами щодо протидії насильству, брати на себе відповідальність кожного члена родини. Громадські дії проти будь-яких форм насильства допоможуть вирішити соціальну проблему домашнього насильства. Адже лише злагоджена, націлена на результат праця може кардинально змінити свідомість цілого покоління.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНО–ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

2.1. Роль соціального педагога в превенції домашнього насильства

Освіта в Україні, як і інші сфери суспільного життя, не стоїть на місці. З часом на фахівців у галузі соціальної педагогіки покладалася все більша відповідальність за життя і благополуччя людей. Практика соціального виховання в школах спрямована на тісну взаємодію з батьками, учнями та вчителями. Для реалізації різних напрямків своєї роботи фахівцям необхідно виконувати певні завдання відповідно до функцій соціально–виховної діяльності.

Як зазначає у своїй праці І.Богданова, соціальний педагог – це «фахівець, який займається соціально–виховною роботою або виховною діяльністю, організовує взаємодію навчальних і позашкільних закладів, сім'ї та громадськості з метою створення соціального середовища в мікрорайоні» [2].

Для сфери освіти найкращим, на нашу думку, є визначення авторів В.Щорса та А.Полударова в «Загальному довіднику соціального педагога», які визначають соціального педагога як «фахівця, діяльність якого спрямована на виконання роботи». Спільно з дітьми, підлітками, молоддю, дорослими забезпечує їх соціалізацію та адаптацію до вимог соціального середовища, створює умови та координує взаємодію освітніх і позашкільних закладів, сім'ї та представників державних і громадських установ, захищає незахищені верстви населення. [57].

Т.Веретенко також зазначила, що «соціальний педагог — це особа, яка займається соціально–виховною роботою та виховною діяльністю. Як

фахівець він/вона організовує взаємодію навчальних закладів, сім'ї, громадськості з метою забезпечення соціальної адаптації та розвитку дітей і підлітків у мікросоціумі [49].

Щоб краще зрозуміти конкретні обставини роботи соціального педагога, необхідно визначити, які завдання і функції він повинен виконувати у своїй діяльності.

В Українському словнику функція визначається як «праця, обов'язок, коло діяльності» [47]. Тому І.Богданова визначила функції соціально–виховної діяльності та зазначила, що це «основні напрями роботи соціальних педагогів, у яких конкретизується їх зміст» [2].

Автор [2] перераховує такі функції:

- комунікативну,
- організуючу,
- прогнозну,
- діагностичну,
- захисну,
- профілактичну,
- соціально–терапевтичну,
- корекційно–реабілітаційну.

Комунікативна функція характеризується сприянням налагодженню стосунків між соціальними педагогами та дітьми, дітьми та національними інституціями, волонтерами та соціальними спільнотами, сприяючи налагодженню партнерських взаємодій та подальшому вирішенню проблем, що потребують зовнішнього втручання.

Для ефективного виконання конкретних функцій соціальний педагог повинен володіти певними знаннями та навичками спілкування в конфліктних ситуаціях, психологією людини, особливостями різних видів спілкування (групового, індивідуального, внутрішньо сі), структурою спілкування з різними класами. Група людей для спілкування,

морально–етична основа, підбирає необхідні засоби впливу на особистість у процесі спілкування, виконує функції посередника.

Організаційна функція полягає в умінні соціальних педагогів планувати свою діяльність, визначати методи і прийоми, необхідні для подальшої роботи, чітко розподіляти робочі процеси, координувати взаємодію з волонтерами, фахівцями державних і недержавних установ.

Варто зазначити, що для виконання організаційних функцій соціальні педагоги повинні володіти такими знаннями: теоретична підготовка з організаційної роботи, набуття базових навичок менеджера–експерта, розуміння найважливіших особливостей контролю та регулювання соціально–виховної роботи.

Уміння, якими повинен володіти соціальний педагог: правильно координувати виконання завдань іншими, розподіляти робочі завдання за етапами діяльності, оцінювати вміння учасників трудового процесу та підбирати відповідні завдання [2].

Діагностична функція призначена для збору та аналізу даних про особливості соціальних груп, з якими взаємодіє соціальний педагог, їх специфічні особливості та якості.

Необхідні знання та вміння, які використовує фахівець у своїй роботі: знання діагностичних прийомів і методів, підбір необхідних форм діагностичної роботи відповідно до об'єкта діагностичної діяльності, вміння правильно підбирати інструменти при роботі з клієнтом, виходячи з особливості його віку, аналізу та систем, здатність переварювати дані, отримані під час роботи з цією людиною, і використовувати отримані висновки для подальшої діяльності.

Функції захисту – спрямовані на представництво законних інтересів клієнтів, дотримання прав і свобод, передбачених нормативно–правовими документами України, створення та покращення умов, спрямованих на всебічний розвиток дітей.

Знання та вміння, що сприяють успішному виконанню конкретних функцій: уміння оперативно реагувати на проблеми жорстокого поводження з дітьми, знання особливостей взаємодії соціальних педагогів та органів управління у захисті законних прав дітей, захист інтересів осіб, які не досягли вісімнадцяти років, вміння створити умови, які роблять клієнта впевненим у завтрашньому дні та здатним долати складні життєві ситуації, розуміти інформаційні технології та методи, а також спілкуватися з різними соціальними групами співпрацювати для ознайомлення з правами та обов'язками, передбаченими нормативними документами [2].

Профілактично–попереджувальна функція полягає у проведенні заходів, спрямованих на зменшення впливу маргінальних груп на дітей та громадськість у цілому, створення умов для позитивного та всебічного розвитку підростаючого покоління та його успішної адаптації в суспільстві.

Щоб спрямувати свою діяльність на досягнення вищезазначених функцій, соціальний педагог повинен розуміти причини та наслідки деструктивних проявів особистості (таких як залежність та девіантна поведінка), володіти навичками впливу на групи з метою зміни спрямованості життєвих цінностей на здоровий спосіб життя, володіти навичками роботи з кожним клієнтом колективно, в групі, індивідуально, використовуючи всі форми соціально–виховної роботи, організовуючи соціально–виховний вплив на молодь з метою попередження негативних проявів.

Соціально-терапевтична функція – характеризує здатність соціального педагога швидко реагувати на проблеми клієнта, змінюючи його ставлення до ситуації шляхом спрямування думок у позитивне русло.

У процесі реалізації соціально–терапевтичних функцій соціально–педагогічні експерти оперують такими знаннями та вміннями: вимоги до терапевтичного втручання, форми лікування, права та обов'язки

відповідальної особи, конкретні обставини лікування відповідно до вікових особливостей.

Метою *корекційно–реабілітаційної функції* є створення умов для участі дітей з певними функціональними порушеннями в суспільному житті та зміна ставлення оточуючих до особливостей таких дітей.

Використання наявних знань і вмінь допоможе соціальному педагогу краще виконувати покладені на нього функції, а саме: вміння здійснювати корекційно–реабілітаційну роботу з дітьми, підлітками, сім'ями та іншими соціальними групами, набуття теоретичних знань з питань реабілітаційної роботи, вміння координувати роботу всіх спеціалістів, брати участь у співпраці з клієнтом, розуміти етапи корекційно–реабілітаційної роботи, вміння реалізовувати систему адаптаційних заходів [2].

Т.Алексєєнко визначає, що «функція соціального педагога передбачається обов'язками спеціаліста та кваліфікаційними характеристиками призначення» [49, с.320].

Наведене визначення демонструє авторську класифікацію функцій соціально–виховної діяльності. До них відносять:

– функції управління – контроль усіх етапів соціально–виховної роботи, управління процесом організаційної діяльності, планування методів досягнення встановлених цілей;

3. –комунікативна функція – допомагає дітям вербально описати власні потреби та проблеми, покращує навички спілкування з однолітками, а соціальний педагог виконує роль посередника;

- організаційні функції – організаційна робота, спрямована на розвиток професійних компетенцій соціальних працівників шляхом розробки сучасних упорядкованих посібників та рекомендацій, які будуть використовуватися в повсякденній діяльності соціальних педагогів;

- внутрішньо функція – сприяння налагодженню взаємодії з експертами та надання правової допомоги дітям на основі вмінь

соціального педагога налагоджувати контакти з громадськими інституціями в процесі вирішення проблем клієнтів;

- дослідницька – виявлення шляхів позитивних процесів у соціалізації дітей, теоретичне обґрунтування умов, необхідних для всебічного розвитку неповнолітніх, вивчення проблем, властивих сучасному суспільству, та методів їх подолання;

- профілактичні функції – проводять профілактичну роботу серед усіх учасників навчально–виховного процесу в школі і вдома, спрямовану на зменшення поширення негативних проявів серед однолітків і різних вікових груп, ознайомлення з причинами і наслідками соціальних захворювань, ознайомлення з різними поширеними. Соціальні хвороби та категорії Соціальна етика та використання «гарячої лінії» для надання інформаційних послуг; функції прогнозування – робота, спрямована на передбачення того, як будуть розвиватися конкретні соціальні умови в даній громаді;

- корекційно–реабілітаційна функція – знаходячи вихід із складних життєвих ситуацій для сімей та залучених осіб, соціальні педагоги надають підтримку сім'ям незалежно від причин їх неспроможності самостійно подолати проблеми або поліпшити умови власного існування;

- охоронно–захисні функції – захищають права і свободи, передбачені Конституцією України, захищають законні інтереси дітей, сприяють представництву інтересів неповнолітніх у суді, співпрацюють із сім'ями, які жорстоко поводяться з дітьми, спрямовані на психологічну, сексуальну та фізичну аспекти неповнолітніх, ознаки економічного насильства;

- діагностично–прогностична – полягає у виявленні потенційних можливостей дитини, вивченні умов, у яких виховується дитина, встановленні соціального положення неповнолітнього [49].

Водночас Ю.Мельник, С.Шаргородська, Є.Серкіс [44] підкреслювали, що професія соціального педагога виконує такі функції:

- корекція;
- психотерапія;
- організаційні та комунікативні здібності;
- аналіз та діагностика;
- відновлення;
- прогноз;
- координація та організація;
- соціально–освітня підтримка;
- захищати і захищати;
- соціально–профілактичний.

Зміст *нутрішньої функції*, на думку автора, полягає в проведенні роботи, спрямованої на мінімізацію негативних поведінкових проявів особистості та заміну їх позитивними, моніторинг якості впливу середовища на дітей, ставлення учнів до себе, однолітків та старшого покоління.

Виконання *психотерапевтичних функцій* дозволяє соціальному педагогу:

- бути уважним до переживань і почуттів дітей,
- сприяти створенню комфортних умов для підтримки психологічної рівноваги особистості;
- організовувати свою роботу так, щоб своїми діями викликали довіру у дітей і дорослих, з якими він спілкується;
- покращувати психологічну атмосферу для розвитку особистості, позбавлятися від депресії та фрустрації,
- створювати умови для активного розв'язання конфліктів, що можуть виникати між учасниками міжособистісних взаємодій;
- організовувати свою роботу так, щоб її поведінка викликала довіру у дітей чи дорослих [44].

Далі розглянемо *організаційно–комунікативну функцію*, сама назва якої розкриває її основний зміст, тобто здатність соціального педагога

організовувати взаємодію клієнта з іншими суб'єктами, досліджувати умови проживання тих, хто звертається за допомогою; використовувати різні форми групової роботи соціальних педагогів і громадськості для створення умов для соціалізації дітей; розбудовувати основи взаєморозуміння та довіри, міжособистісних стосунків з усіма соціальними групами (дітьми, батьками, однолітками тощо), робота з дітьми на принципі довіри та бажання дитини брати активну участь у вирішенні проблем.

Виконуючи *аналітичну та діагностичну функції*, соціальний педагог готує основу для своєї подальшої практичної діяльності, оскільки, виконуючи вищезазначені функції, фахівець оцінює вплив соціальних факторів на дітей, підлітків та інші категорії клієнтів протягом їхнього життя: його діяльності, навчання, міжособистісних взаємодій тощо; вивчення особливостей дитини, слабких і сильних сторін її особистості; оцінка емоційних та інтелектуальних здібностей дитини та розуміння рівня їхнього розвитку; проведення діагностичної роботи з творчими здібностями молодших школярів допомагає вчителю виявити різнобічно активних дітей; аналізує безпосередню ситуацію життєдіяльності дітей, визначає причини індивідуальних відхилень у поведінці, на які можуть вплинути сімейні проблеми, досліджує їх першопричини [44].

Не менш важливою є функція *відновлення*. Свої специфічні функції соціальні педагоги виконуватимуть у практичній діяльності, здійснюючи роботу, спрямовану на допомогу особам, які повернулися з місць позбавлення волі; потребують допомоги у зв'язку з нездатністю прогнотуватися; дітям–сиротам, які проживають у дитячих будинках та школах–інтернатах; робота над впливом психоактивних речовин на свідомість людини, вжиття заходів щодо поліпшення умов життя (економічних, соціальних, сімейних) клієнтів.

Функції *прогнозування* включають: порівняння отриманих результатів роботи з раніше поставленими завданнями для формування

плану подальшої співпраці з клієнтами; використання методів аналізу та спостереження у власній діяльності для формулювання заходів для майбутньої роботи, які повинні сприяти досягненню цілей, спрямованих на подолання особистих проблем і підвищення існуючого соціального статусу, оцінка перспектив розвитку дітей в умовах позитивного виховного впливу

С.Шаргородська, Ю.Мельник, Є.Серкіс вважають, що координаційно–організаційні функції соціальних педагогів полягають у: координації спільної роботи всіх соціальних груп, організації виховання учнів відповідно до психолого–педагогічних вимог, участі в організації учнівської молоді. Соціальні педагоги проводять суспільно необхідні заходи; встановлюють інтерактивний процес між вчителями та дітьми, щоб діти почувалися на одному рівні з координаторами, що працюють разом; виступають менеджерами учасників соціально–виховних процесів; спілкуються з усіма, хто забезпечують соціально–правовий супровід суб'єктів кооперації [44].

Значної уваги заслуговує зміст функції *соціально–педагогічного супроводу*. Визначено, що соціальні педагоги під час супроводу дітей шкільного віку: організують роботу з формування самосвідомості дітей та створюють сприятливий контекст для здійснення соціально–просвітницької діяльності; застосовує методики налагодження взаємо довірливих відносин.

Встановлюючи взаємодію з представниками всіх сфер суспільного життя (медичної, юридичної, соціальної, освітньої), соціальні педагоги в процесі виконання своїх охоронних і охоронних функцій створюють умови, що сприяють належній реалізації законних прав і свобод громадян.

Метою соціально–профілактичної функції є проведення соціально–просвітницької роботи щодо протидії негативним проявам різного віку, шляхом інформаційного навчання щодо захисту прав та

інтересів дітей та їх сімей, розробка планів заходів щодо запобігання виникненню асоціальної поведінки.

Виходячи з посадових обов'язків, І.Богданова визначила такі завдання, які повинні виконувати у своїй діяльності соціальні педагоги:

- створити умови для розвитку здорової, повноцінної та щасливої особистості;
- вивчити умови розвитку особистості;
- здійснювати реабілітаційну роботу для дітей з особливими освітніми потребами;
- своєчасно реалізовувати свою допомогу та швидко вирішувати проблеми;
- використовувати методи соціальної підтримки клієнтів;
- визначити інтереси дитини;
- проводити роботу, спрямовану на вирішення проблемних ситуацій та сприяти вирішенню міжособистісних конфліктів;
- дослідити особливості кожної дитини (психологічні, фізичні, комунікативні);
- організовувати профілактичну роботу щодо подолання асоціальних проявів;
- застосовувати отримані знання, уміння та навички для роботи з громадами в різних регіонах;
- виконувати роль організатора у взаємодії між клієнтами та іншими соціальними структурами [2].

У працях Н.Гівчук та Н.Дідик описано такі завдання, які виконують у своїй діяльності соціальні педагоги:

- проводити профілактичні заходи щодо попередження соціально–деструктивної поведінки серед молоді;
- забезпечувати умови для розвитку наявних у дітей навичок;
- проводять роботу щодо соціального супроводу дітей, які втратили батьківське піклування;

- мінімізувати стресові фактори, що провокують конфліктні ситуації в шкільному середовищі;
- робота з учасниками освітнього процесу за місцем проживання;
- допомагати сім'ям використовувати наявні в них ресурси для подолання складних життєвих обставин;
- аналізувати особливості дітей з точки зору їх психологічних і педагогічних якостей [5].

Нормативно–правовими документами МОН, а саме «Положенням про психологічну службу в системі освіти України», також визначено завдання, які виконують соціальні педагоги у навчальних закладах, згідно з якими (стаття 16):

- надання соціально–педагогічної підтримки здобувачам освіти, колективам і малим групам, людям, які потребують піклування або живуть у складних умовах;
- проводити просвітницьку та профілактичну роботу серед учасників виховного процесу щодо запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі у сферах злочинності, алкоголізму, наркоманії тощо, спрямовану на та за участю дітей;
- вивчення та аналіз соціальних умов розвитку громадських організацій здобувачів освіти, мікроколективів (класів або груп), шкіл, учнівських колективів, підлітків і дітей [41].

Для ефективного виконання завдань, визначених статтею 17 «Положення» соціальні педагоги закладів та/або навчальних закладів беруть участь у:

- роботі педагогічних комісій, психолого–педагогічних комісій, семінарів та засідань методичних товариств;
- плануванні та реалізації завдання із соціалізації здобувачів освіти для їх адаптації до нового колективу та соціального середовища;
- наданні допомоги дітям і сім'ям, які живуть у скрутному становищі або потребують підвищеної педагогічної уваги або

мають особливі освітні потреби, у тому числі жертвам насильства та військових конфліктів» [41].

Крім того, положення визнають функціональні обов'язки соціальних педагогів в установах та/або навчальних закладах щодо сприяння:

- взаємодія закладів освіти, сім'ї та суспільства у сфері виховання учнів та адаптації учнів до соціально–екологічних умов, надання консультативної допомоги батькам (законним представникам);
- захищати права студентів від будь–яких видів і форм насильства та представляти їх інтереси в правоохоронних та судових органах тощо;
- формувати культуру відповідальної поведінки, здорового способу життя, охороняти репродуктивне здоров'я учнів;
- попередження та протидія конфліктним ситуаціям, домашньому насильству, що виникають у процесі превентивного виховання» [41].

Якщо виділити напрямки роботи соціальних педагогів школи з профілактики домашнього насильства над дітьми, то можна виділити такі види діяльності:

- брати участь у створенні умов для соціалізації дітей шкільного віку;
- профілактична робота проти домашнього насильства;
- сприяють захисту законних прав і свобод дітей відповідно до чинного законодавства та в межах своїх обов'язків;
- Здійснювати ефективне втручання в ситуації, коли життя та здоров'я дітей знаходяться під загрозою;
- брати участь у роботі з дітьми та їхніми родинами, коли їм важко жити;
- брати участь у супроводі дітей, які перебувають у життєвих труднощах;

- брати участь у спільних заходах шкільних педагогічних колективів з реагування та протидії насильству;
- сприяти мирному вирішенню конфліктних ситуацій у школі та вдома;

Аналіз функцій і завдань соціального педагога дає підстави для розгляду форми соціально–виховної роботи, використання якої дає змогу фахівцю якісно виконувати покладені на нього завдання.

2.2. Основи роботи соціального педагога з попередження насильства в сім'ї

Одним із головних завдань соціально–виховної діяльності можна визначити захист дітей від жорстокого поводження. Тому робота соціальних педагогів повинна бути спрямована насамперед на попередження та протидію проявам насильства в сімейному колі. Виходячи з попереднього підрозділу, можна встановити, що для виконання покладених завдань фахівці соціальної сфери виконують такі функції: охоронно–захисну, соціально–профілактичну, діагностичну та профілактично–профілактичну.

Ми погоджуємося з Н.Заверико, що форма роботи соціального педагога – це «вибір організації взаємодії соціального педагога з клієнтом, з метою створення умов для активної діяльності дітей і підлітків, вирішення завдань, пов'язаних із соціалізацією. , надання допомоги та підтримки» [49].

Форма соціально–просвітницької діяльності має певні особливості:

- структурність, у тому числі те, що обрана форма роботи відповідає вимогам етапу її виконання;
- функціональність, що характеризується успішністю обраної форми роботи в досягненні поставлених цілей;

- інтегрованість, що визначається як здатність запроваджувати нові форми роботи з використанням результатів попередніх.

Усі форми роботи соціальних педагогів можна поділити на декілька категорій за певними ознаками. Отже, з урахуванням чисельності соціально–педагогічного персоналу їх можна поділити на такі категорії:

- масові – форми роботи, спрямовані на охоплення великої кількості людей (світські заходи, ватри, фестивалі);
- індивідуальна – діяльність характеризується роботою з конкретною людиною або ситуацією (ігри, бесіди, творчі завдання);
- групи – профілактична робота для колективів, соціальних груп (тренінги, конференції, лекції, круглі столи).

За засобами впливу на клієнтів їх поділяють на:

- візуальні – для активізації сприйняття інформації органами чуття (банери, брошури, плакати, соціальна реклама);
- практика – активізація застосування теоретичних знань при практичному розгляді задач (конкурси, аукціони, навчання);
- усна – робота проходить у формі висловлення думок з теми (лекції, бесіди, диспути, літературні вечори).

Залежно від сфери діяльності визначають:

- соціально–педагогічний захист – спрямований на виконання захисних і охоронних функцій соціальних педагогів (консультативна, допоміжна);
- соціальна профілактика – спрямована на ознайомлення з наслідками негативної поведінки (нутрішньо сімейн, діалоги, лекції);
- корекційно–реабілітаційний – спрямований на зменшення негативного впливу на дітей та подолання наслідків жорстокого поводження (курси з формування втрачених навичок) [49].

Під час роботи працівників школи з батьками та дітьми щодо захисту дітей від домашнього насильства соціальним педагогам необхідно використовувати різні форми роботи, щоб краще впливати на особистість кожного учасника профілактичної діяльності. Важливо, щоб усі форми роботи інформували учасників про їхні права та обов'язки у протидії домашньому насильству.

Тому вважаємо, що більш ефективними можна визначити такі форми профілактики та профілактичної роботи:

Форми, які використовують експерти для інформаційної роботи:

– Відеолекції – для кращого розуміння та сприйняття інформації учням, батькам та працівникам школи демонструються соціальні відеоролики на тему домашнього насильства, в яких представлена актуальна статистика щодо проблеми насильства та можливих шляхів подолання цього суспільно небезпечного явища. Представлена пропозиція. Інформація подається стисло та інтуїтивно через матеріали, схеми, діаграми тощо;

– бібліомікси – форма діяльності, яка вивчає науково–популярну, художню, навчально–методичну літературу з питань профілактики та протидії насильству;

– «Історійні каравани» – це форма роботи соціальних педагогів, яка полягає у проведенні зустрічей з обговоренням цікавих історій та історичних фактів щодо профілактики насильства [23];

– Консультування – це форма роботи, під час якої фахівці психологічної, медичної, правової та соціальної сфер обмінюються думками з батьками, учнями та вчителями. Усі учасники можуть задати питання, що їх цікавлять, та отримати відповіді від авторитетних експертів. Це сприяє адаптації до нових умов, вирішенню конфліктних ситуацій, що потребують залучення сторонніх медіаторів, забезпеченню прав людини, визначених нормативно–правовими документами. Соціальні

педагоги під час консультаційного процесу активно спрямовують напрям виховання.

– Консультаційні пункти – створені для надання клієнтам інформації про причину

– лекція є практичним форматом, через який подається основний матеріал щодо запобігання насильству, окреслюються основні чинники проявів агресивної поведінки у дітей, форми насильства та завдання, поставлені перед усіма учасниками щодо протидії та процесу запобігання. Завдання соціального педагога під час лекції – створити сприятливу та емоційно розслаблюючу атмосферу спілкування, визначити рівень обізнаності учасників та надати їм необхідні нові знання для подальшого використання їх у практичній діяльності; експерт повинен вміти привертати увагу аудиторії, акцентуючи увагу на головному в поданій інформації, ставлячи питання в межах теми, щоб привернути увагу до конкретних місць у сюжеті. Важливо мати засоби для візуального представлення лекційного матеріалу, в якому будуть представлені основні документи та точки зору на тему домашнього насильства;

- Метою створення сімейного журналу є популяризація знань про права дитини та зміна ставлення до проблеми насильства, подолання стереотипу про те, що домашнє насильство є проблемою не суспільства, а самої родини [23];

- Тематичний інформаційно–просвітницький тиждень – різноманітні заходи, спрямовані на ознайомлення з теоретичними даними щодо проблеми протидії насильству, формування негативного ставлення до протиправної поведінки в учнівських колективах та членах сімей;

- Для засвоєння набутих знань і навичок:

- Форум–театр – форма інтерактивної роботи, за якої глядач бере активну участь у вирішенні соціальних проблем, які зображують актори, та допомагає знайти шляхи подолання складних життєвих ситуацій;

- З метою визначення рівня поінформованості учасників про свої права реалізовано форму роботи – соціальний диктант;

- Діалог – форма роботи, заснована на діалозі між учасниками навчально–виховного процесу та соціальними педагогами, яка використовується для вивчення якісних та кількісних характеристик знань учнів, батьків та працівників школи;

- Семінари – це форма співпраці з батьками, яка передбачає підготовку матеріалів за темою виховних заходів на основі огляду літератури та Інтернет–видань на тему домашнього насильства. Після вивчення літератури необхідно скласти список доповідних робіт і підготувати перелік питань, що цікавлять батьків, на які вони хотіли б отримати кваліфіковану відповідь;

- Аналіз правової ситуації – теоретичний огляд існуючих кримінальних ситуацій та вирішення проблем під час заходу;

Для створення взаємодії між усіма суб'єктами соціально–виховної роботи використовуються такі форми:

- Тренінги – Ця форма соціально–просвітницької роботи використовується для озброєння дітей, вчителів та батьків новими навичками та знаннями щодо запобігання домашньому насильству та реагування на нього. Дозволяє оцінити сімейні цінності на основі міжособистісних взаємодій батьків і дітей. Головною особливістю навчального курсу є те, що під час навчального процесу виконується не тільки профілактична функція соціального педагога, а й виконується діагностична та корекційна роль, щоб майбутня робота могла бути вдосконалена відповідно до проблемної ситуації. На заняттях з елементами тренінгу батьки та педагоги ознайомлюються з формами та методами виховного впливу на дітей. Саме розуміння особливостей виховання дає змогу батькам зрозуміти, чому діти поведуться саме так, а не інші, тим самим зменшуючи агресію. Сексуальної реакції. Навчання повинно проходити в атмосфері взаємної довіри;

- Рольова гра – дозволяє учасникам описати своє ставлення до проблем домашнього насильства, відтворюючи образливі ситуації. Беручи участь у сюжетно–рольових іграх, можна ознайомитись із механізмами звернення до органів державної влади у випадку, якщо батько, учень, учитель став свідком злочинного нападу на дитину або став жертвою насильства з боку родича. Цю форму роботи характеризують як позитивні, так і негативні сторони.

(1). Позитивні сторони: гра в рольові ігри дозволяє учасникам точно зрозуміти, як це бути дитиною, яка зазнала жорстокого поводження; надає доступ до нових знань і почуттів, не перебуваючи на місці справжньої жертви насильства; досвід учасників гри Пережите надовго закарбується в їхній пам'яті, на відміну від реальних умов життя постраждалих дітей, у класі створюється атмосфера взаємної поваги, довіри та емоційної відкритості [50].

(2) Негативні сторони: штучно створені умови в рольових іграх можуть серйозно вплинути на сприйняття ситуації, учасники можуть відчувати нервозність, сором'язливість, небажання виконувати покладені на них ролі.

- Завдання – форма роботи, при якій групи учасників виконують підготовлені завдання для поступового пошуку рішення проблеми;

- Медіація в школах – для вирішення конфліктних ситуацій шляхом запрошення сторонньої особи – медіатора, що може зменшити напругу між представниками різних думок щодо питань запобігання насильству;

- Спільна робота – така форма роботи дозволяє організувати спільну діяльність педагогів, соціальних працівників, учнів та їх батьків, з метою обміну думками щодо проблеми насильства над дітьми та допомоги у вирішенні складних життєвих ситуацій дітей. Діти, які постраждали від насильства дорослих, знаходять свої сім'ї;

- «Печа–куча» – це специфічна форма діяльності соціального педагога, яка може створити умови для розгляду доповідей на тему

профілактики домашнього насильства. Доповідь має бути короткою, але відображати ключові моменти вирішення проблеми [23] ;

- Оздоровчий тренінг – заходи, що проводяться в заданому форматі, спрямовані на формування в усіх учасників тренінгу навичок здорового способу життя та усвідомлення необхідності створення сприятливих умов для всебічного розвитку особистості дитини;

- Флешмоб – захід, покликаний об'єднати велику кількість людей заради спільної мети – захисту прав дітей. Коли популяція починає діяти за задалегідь розробленим планом, емерджентний ефект спрямовує на неї всю увагу оточення, привертаючи увагу до проблеми;

- Геокешинг – це соціальна діяльність, у якій одна група учасників визначає завдання та ховає їх у певній місцевості, позначаючи їх розташування на карті, тоді як інша група керує їх роботою, щоб знайти завдання та виконати їх. Метою цих заходів є покращення взаємодії та спрямування діяльності між учасниками на допомогу один одному [23];

- Групова робота дозволяє соціальному педагогу зосередити свою роботу на налагодженні людської взаємодії між усіма членами колективу, побудові довірливих стосунків з метою набуття навичок спільної роботи, спрямованої на вивчення проблем і вироблення методів і напрямів їх вирішення;

- Виховна рада – захід, спрямований на взаємодію соціальних педагогів, ради школи та педагогічного колективу, з метою вироблення спільних цілей щодо подолання соціальної проблеми жорстокого поводження з дітьми та визначення єдиного напрямку виховної діяльності

- Батьківська конференція – форма взаємодії, спрямована на проведення соціально-виховної роботи з батьками або особами, які їх замінюють, з метою надання їм знань про спрямованість виховної роботи з дітьми, а також способи вирішення конфліктів без застосування насильства (фізичного насильство). , психологічний, економічний), мінімізувати

агресивні прояви старшого покоління по відношенню до дітей і, навпаки, мінімізувати агресивні прояви дітей по відношенню до батька і матері;

- Для визначення думок учасників спільних профілактичних заходів скористайтеся наступною формою:

- Мозковий штурм – форма роботи, при якій соціальний педагог спільно з групою людей розв’язує проблемні ситуації. Приймає єдине рішення на основі врахування думок усіх учасників важливої діяльності суспільства з конкретних питань протидії різним видам насильства над дітьми.

Щоб правильно застосувати наведену форму, важливо дотримуватися особливих правил мозкового штурму: думки інших учасників не підлягають різкій критиці, і кожен має право висловити власні думки з окреслених питань; під час мозкового штурму необхідно фіксувати всі думки для можливості їх подальшого використання в процесі формування висновків про виконану роботу; соціальним педагогам слід заохочувати учасників «штурму» висловлювати всі ідеї, які їм спадають на думку, тощо. Думки можуть сприяти кращому розумінню підходу до вирішення проблеми, необхідно спланувати час, відведений на розуміння запропонованої пропозиції [50];

- Дебати – розгляд проблемної ситуації з різних сторін, зі структурою та етапами обміну думками між учасниками;

- Прес–конференція – це форма роботи, яка дозволяє учасникам оволодіти ораторськими навичками та вмінням протистояти нападкам з боку інших, оскільки одній із сторін доручається поставити складне запитання на обрану тему зустрічі, а іншій – стисло і точну відповідь;

- «Відкритий мікрофон» — розроблено для розвитку навичок і вмінь висловлювати власні думки та почуття, що може допомогти краще зрозуміти погляди інших на проблеми насильства. Захід проходив у формі підготовчої роботи на тему насильства;

- Переговори – колективна навчальна діяльність, метою якої є досягнення консенсусу шляхом формування коду цінностей для мирного вирішення конфліктів [23];

- Творчі виставки – дозволяють проаналізувати думки дітей, дорослих стосовно насильства в сім'ї, побачити проблему їх очима використовуючи засоби наочного зображення (банери, малюнки, стінгазети);

- Дискусія – форма соціальної роботи, спрямована на спільне вирішення поставлених проблем шляхом обговорення спірних питань. Особливою умовою проведення дискусії є обмеження часу для висловлення думок, що спонукає доповідачів висловлювати свою точку зору стисло й чітко. Така форма роботи має свої позитивні та негативні сторони. Так, негативною стороною є те, що результат дискусії залежить від рівня теоретичних і практичних знань і навичок учасників, тому необхідно враховувати ці дані при організації дискусії, ця інформація може принципово змінити результат дискусії. Дискусія. Напрямок курсу та теми; Ще однією проблемною областю може бути той факт, що під час дискусій організаторам інколи важко підтримувати потік розмови на намічену тему.

Позитивні сторони дискусій полягають у можливості залучити до дискусії всіх учасників, можуть заповнити прогалини в теоретичних знаннях учасників дискусії, можуть бути використані в ситуаціях, коли спільне рішення неможливо досягти за допомогою інших форм соціально–просвітницької роботи [50].];

– Круглий стіл – форма роботи, за якої всі учасники відчують рівні права та свободу вираження поглядів, гарантовану їхньою особливою позицією в процесі обговорення питань. Найчастіше він використовується для організації зустрічей експертів з різних сфер суспільного життя для розгляду планів роботи та визначення їх участі в процесі профілактики;

– Методичний брифінг – Метою заходу є підведення результатів проведеної роботи, вироблення стратегії спільної діяльності та обмін

думками щодо подальших планів дій, спрямованих на протидію домашньому насильству.

Тому основною роботою соціальних педагогів щодо протидії та запобігання насильству та жорстокому поводженню з неповнолітніми є правильний вибір форми взаємодії між учасниками соціально-виховної роботи (вчителі, батьки, учні). Важливо враховувати характер груп, у яких будуть проводитися курси, щоб передбачити їх результати, що дозволить запровадити нові форми профілактичної роботи.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ТА СПОСОБИ ПОКРАЩЕННЯ СИСТЕМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

3.1. Дослідження рівня обізнаності школярів щодо явища насилля

У цьому дослідженні ми намагалися експериментально перевірити характеристики соціальної роботи щодо запобігання насильству в дитячих закладах. З цією метою ми спробували діагностувати особливості розуміння школярами феномену насильства, в цьому нам допоміг власноруч розроблений опитувальник. Наша анкета була розроблена з метою визначення рівня поінформованості про проблему насильства в дитячих закладах.

Аналізуючи отримані результати, можна зробити висновок, що студентам доводиться стикатися з насильством. При цьому більшість з них розуміють, що застосування насильства є неприпустимим і викличе негативну реакцію.

В опитуванні взяли участь 49 учнів ЗОШ №8 Ужгорода віком від 9 до 17 років, метою якого було з'ясувати, наскільки підлітки поінформовані про явище «насильство» та права дитини, а також з'ясувати розуміння підлітками « явище насильства та права дітей. Погляди учнів на насильство, з них: 9–11 років – 15 учнів (30,6%), 12–14 років – 21 учень (42,9%), 15–17 років – 13 школярів (26,5%).

Досягнення поставлених цілей вимагає отримання відповідей на запитання: що саме розуміють під цим терміном? Однією з умов є те, що провідний сервісний відділ не надав попередньої інформації про проблему.

Розподіл відповідей на питання анкети такий:

- 76,5% учнів знають про існування Конвенції ООН про права дитини;

- 100% знають про свої права і хочуть знати, як їх захищати;

- джерелами, з яких учні дізнаються про них, є: преса 16%, школа 55%, батьки 18%, друзі 3,5%;

- запитавши думку школярів щодо того, що таке насильство, ми виявили, що більшість респондентів визначали насильство як «залякування» у різних формах: фізичному, психічному тощо (48,8%). Багато учнів (32,0%) вважають насиллям побиття, різні сексуальні домагання, а також задоволення сексуальних потреб дорослих щодо дітей 7,0% підлітків. 7,6% респондентів визначили, що насильство – це коли «дитина змушена робити щось проти своєї волі», а 5% вважають психічний тиск насильством. Ми були здивовані тим, що невелика кількість підлітків пов'язує насильство з вимаганням (4,4%), вбивством (4,0%), і лише 2,4% респондентів – з жорстокістю. Примус до проституції вважаються насильством лише на 1,6%;

- з 50 учасників опитування лише троє розглядають питання насильства, якщо «батьки не люблять дитину», і лише 1 – якщо «вчителі не люблять учнів».

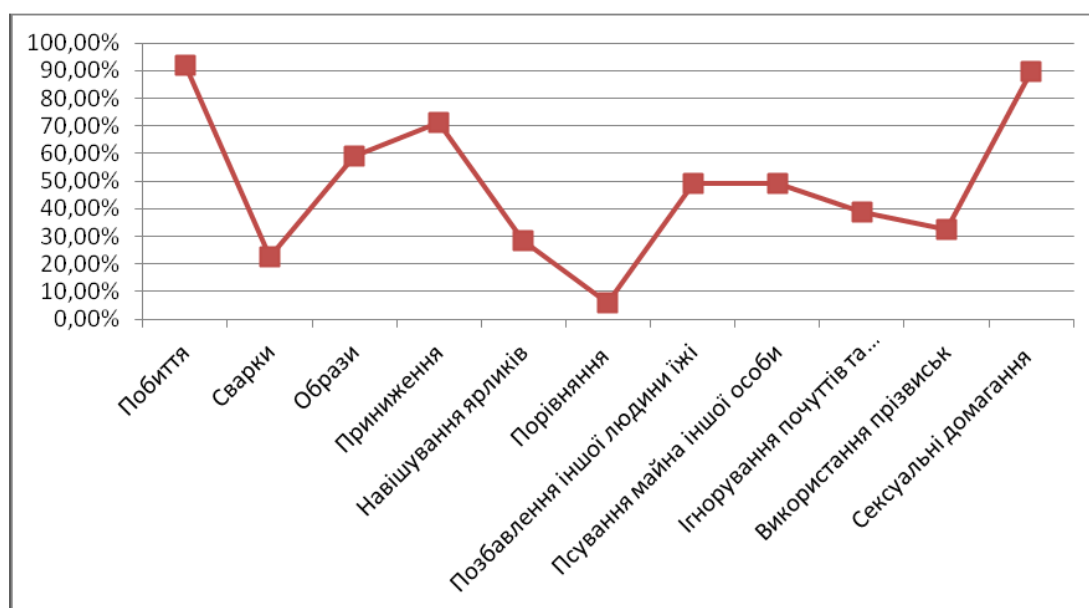
На питання «Чи знаєте ви, що таке насилля?» школярі відповіли ствердно – 47 (95,9%); було важко відповісти – 2(4,1%).

30 учнів (61,2%) вважають проблему насильства серед дітей нагальною; не вважають проблему нагальною – 9 (18,4%); важко відповісти – 10 (20,4%). Тобто, школярі загалом вважають, що ця проблема є нагальною.

38 осіб (77,6%) вважають, що «насиллям є будь-яка дія однієї людини по відношенню до іншої, внаслідок якої завдається шкода фізичному або психічному здоров'ю», 7 (14,3%) – не погоджуються з цим твердженням, і 4 (8,1%) – не можуть дати конкретної відповіді.

Учні виокремлюють такі види насильства: фізичне, моральне, психологічне, сексуальне, економічне. 3 особи не змогли назвати жодного з видів насильства.

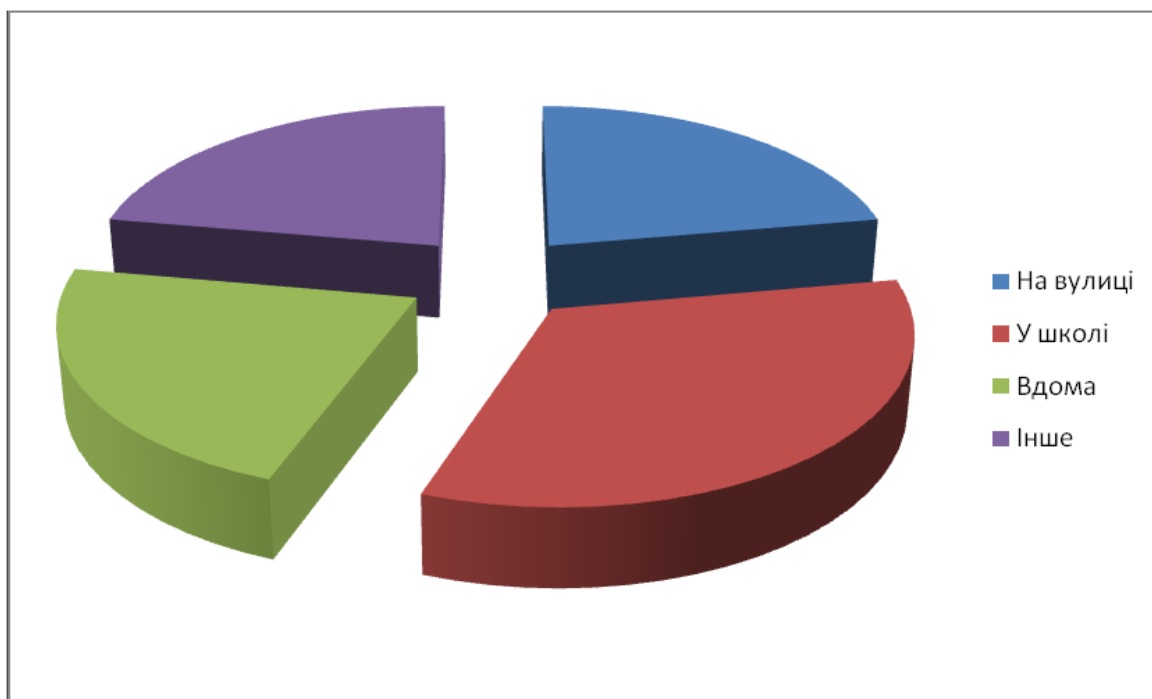
Серед зазначеного переліку варіантів форм насильства, учням необхідно було обрати ті, що відносяться на їх думку до насильства. Їх думки розподілилися наступним чином: побиття – 45 (91,8%), сварки – 11(22,4%), образи – 29 (59,2%), приниження – 35 (71,4%), «навішування ярликів» – 14 (28,6%), порівняння – 3 (6,1%), позбавлення іншої людини їжі – 24 (49%), псування майна іншої особи – 24 (49%), ігнорування почуттів та потреб іншої людини – 19 (38,8%), використання прізвиськ – 16 (32,7%), сексуальні домагання – 44 (89,8%), – та відображені в графіку №1 «Форми насилля».

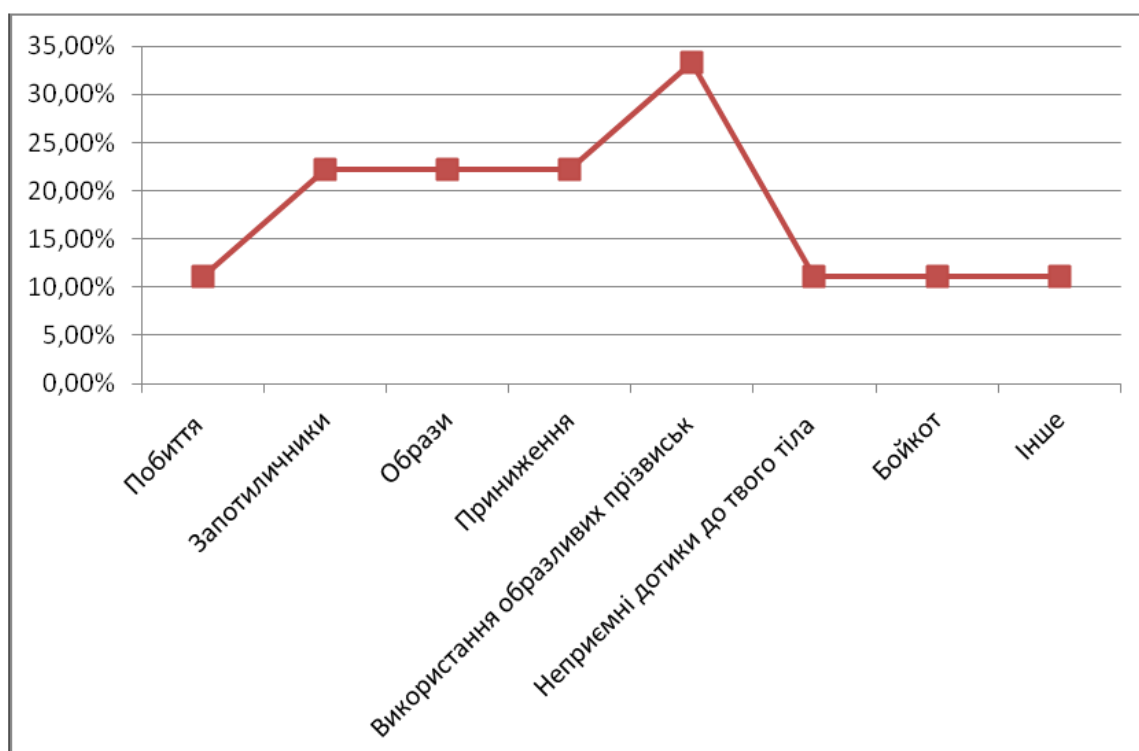
Графік №1 «Форми насилля»

Нас зацікавили відповіді респондентів запитання «чи відбувалося щось подібне з тобою?» і результати нас здивували. Відповіді розподілилися наступним чином: так – 9 (18,4%); ні – 37 (75,5%); важко відповісти – 3 (6,1%).

З тих учнів, що визнали насильство (9 осіб), відповідали на інші запитання. Їх відповіді відображені в наступних діаграмах та графіках.

Діаграма №1 «Середовище, де відбулося насилля»

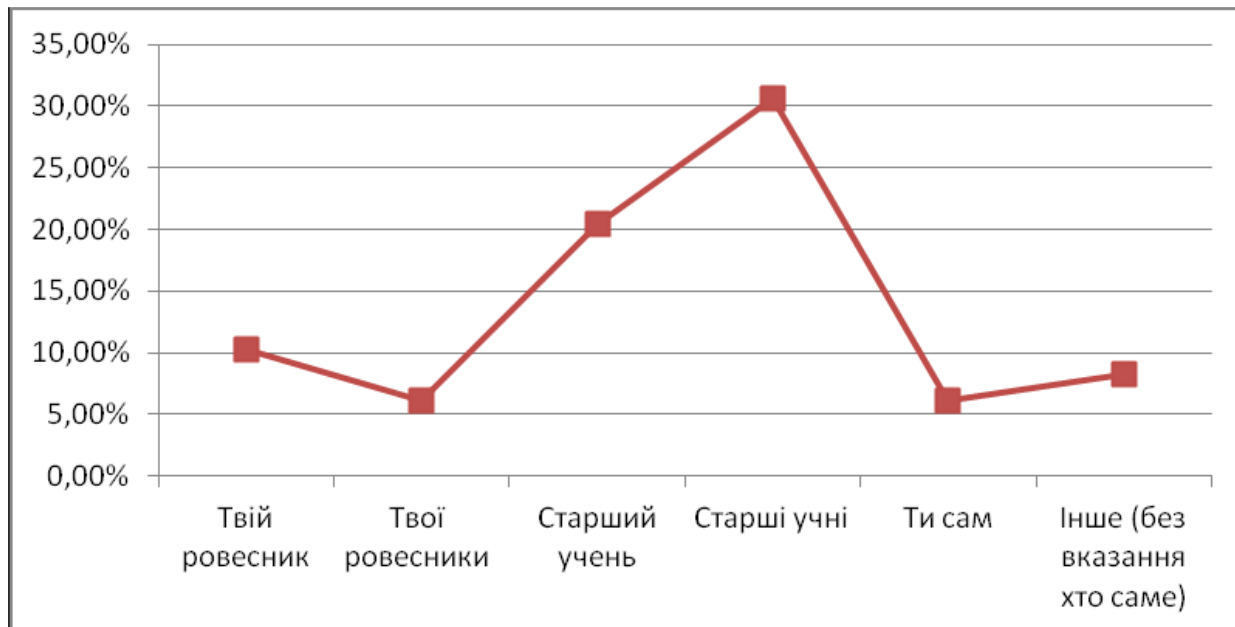

Графік №2 «Форми насилля, яких зазнали учні»

На запитання «Хто найчастіше чинить насильство у школі?» відповіді учнів розподілилися наступним чином: твій ровесник – 5 (10,2%); твої ровесники (кілька дітей разом) – 3 (6,1%); старший учень – 34 (63,7%)

(20,4%); старші учні (кілька дітей разом) – 15 (30,6%); ти сам – 3 (6,1%); інше (хто саме) – 4 (8,2%) (без вказування хто саме).

Результати представлені в графіку №3 «Хто найчастіше чинить насильство в школі».

Графік №3 «Хто найчастіше чинить насильство в школі»

Учні знали, що можуть звернутися за допомогою, щоб захиститися від насильства: 19 (38,8%) просили друзів, батьків чи інших родичів – 33 (67,3%), вчителів – 23 (46,9%), директора школи – 22 (44,9%). Шкільних лікарів – 11 (22,4%), шкільних психологів – 31 (63,3%), соціальних педагогів школи – 31 (63,3%).

Учні стверджували, що в школі їм розповідали, як запобігти насильству і хто може допомогти. Така супутня робота проводиться в школах за такими формами: спецкурси – 16 осіб (32,7%); аудиторна година – 21 особа (42,9%); виховна діяльність – 27 осіб (55,1%); консультація психологів та соціальних педагогів – 28 осіб (57,1%).

Крім того, за результатами опитування можна зробити висновок, що більшість школярів (44 (89,8%)) знають, що в Україні існує закон про захист дітей від насильства, 3 (6,1%) не знають, а 2 (6,1%) не знаю. Респонденти (4,1%) затруднялися з відповіддю.

Наступні запитання анкети стосуються проблеми насильства. Ми хотіли використати ці запитання, щоб з'ясувати, чи стикалися учасники опитування з насильством (як жертва чи сторонній перехожий), і якщо так, то як вони до цього ставилися.

На запитання анкети «Чи чинив хтось насильство щодо вас у школі?» 5 учнів відповіли ствердно. Також у відповідь на запитання «Якого насильства над собою ви зазнавали в школі?» Відповіді розподілилися так: фізичний – 2, психічний – 3. Це шокує та ще раз підтверджує думку експертів про те, що останнім часом діти почуваються у школах небезпечно.

На запитання анкети «Чи стикалися Ви з жорстоким поведінням з боку друзів, однолітків, однокласників, дорослих?» 7 респондентів також ствердно відповіли на запитання: «Чи намагалися Ви захищатися?» 36 респондентів Особа відповіла «так». Це може свідчити про те, що відповіді підлітка не зовсім чесні, або про те, що вони сприймають насильство з боку однолітків. Як щось нормальне та звичне.

Розглядаємо питання в анкеті «Кому можна повідомити про ситуації, пов'язані з насильством»? «Чи не випадково? 2 учні відповіли «нікому» і 2 учні відповіли «стороннім». Також варто зазначити, що більшість респондентів відповіли на це запитання «батьки» (37 осіб) та «друзі» (30 осіб) 45 студентів готові поділитися лише з експертами.

Майже половина респондентів (20) позитивно відповіли на запитання: «Чи ділилися ваші друзі, однокласники та інші діти інформацією про насильство, яке вони зазнали?» Загалом ці повідомлення все ще присутні серед підлітків.

Аналізуючи отримані результати, можна зробити висновок, що підліткам часто доводиться стикатися з насильством над собою та іншими. При цьому майже всі розуміють, що застосування насильства є неприпустимим і викличе у них негативну реакцію.

Отже, можна зробити висновок, що школярі недостатньо обізнані з проблемою насильства і сприймають певні види насильства як даність і звичайне явище. При цьому, якщо більшість підлітків знайомі з цим питанням суто теоретично, то, виходячи з деяких їхніх відповідей, можна припустити, що вони самі часто стикаються з жорстокістю.

Спираючись на психолого–педагогічну літературу, ми поставили питання про насильство у формі дев'яти незакінчених речень. Учням пропонується завершити речення відповідно до їх розуміння. Результати, отримані за відповідями на перше речення «Насильство – це...» показуємо

на малюнку

№4.

Графік 4. «Насильство – це ...»

На запитання анкети «Чи спостерігали ви домашнє насильство?» 4 студенти відповіли ствердно, але ми вважаємо, що це неправда. Часто діти неохоче говорять про те, що відбувається в сім'ї, або не сприймають те, що відбувається в сім'ї, як насильство. Це підтвердили відповіді на запитання «Хто причетний до цих випадків насильства?»: матері – 2 особи, безпосередні учні – 1 особа, тварини – 2 опитаних, тобто цими відповідями школярі опосередковано підтвердили наступні факти. : Вони спостерігали насильство вдома.

Відповідаючи на питання про почуття при зустрічі з насильством і ставлення до цього питання, ми отримали наступні результати. Двадцять чотири студенти відповіли, що вони «злі» через різні форми насильства, а дев'ять студентів були «байдужими» до цього питання. Водночас спостерігаючи за проявами насильства, респонденти відчували такі почуття: страх – 36 респондентів, терор – 48 респондентів, ненависть – 33 респонденти, провина – 8, злість – 33, сором – 15 учнів початкової школи, невпевненість – 5 респондентів. , депресія – 19 осіб, апатія – 4 особи. Деякі студенти відчували кілька почуттів одночасно.

Виходячи з відповідей учнів початкових класів, бачимо, що майже третина респондентів відчують ненависть і злість, а в окремих випадках готові проявити агресію у відповідь на насильство. Водночас більше половини опитаних відчували почуття страху, жаху, незахищеності та депресії, а також те, що вони можуть стати жертвами насильства. П'ятеро студентів відповіли, що відчують провину та сором. Часто дитина, яка відчуває ці почуття, нікому не розповідає про те, що сталося, а в деяких випадках це може стати для неї серйозною психологічною проблемою.

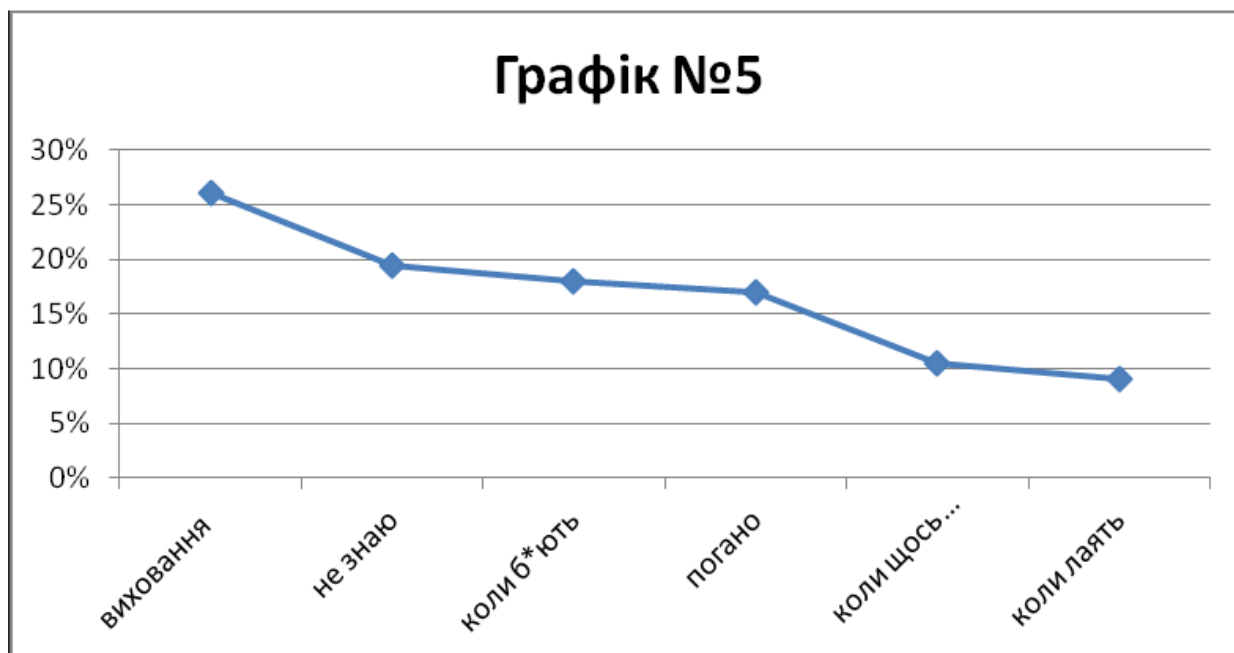
Аналіз реакцій та відповідей підлітків показав, що більшість із них вважають покарання насильством. Але 26% дітей пояснили покарання зусиллями, спрямованими на виховання.

«Батьки мене люблять, тому вони...»: Не бий мене (50%), не лай мене (13%), Я не можу відповісти (9%), вони хочуть, щоб я старанно вчився (9. %), відповідаю вимогам (7 %), купую речі (5 %), даю гроші (5 %), вдарив мене, лаяв (2 %) Кількість відповідей шокує, адже більшість дітей вважають, що їхні батьки Любов – це «бий–не бий», «Лай – не лай».

«Коли я погано поведжуся, мої батьки кажуть, що я... «поганий» – 21%, «шкідливий» – 17%, «неслухняний» – 15%, «повинен покращити свою поведінку» – 13 %, «Мене покарають». » – 13%, «Ідіот» – 8%, інші принизливі висловлювання – 13%.

Тридцять учнів початкової школи відповіли, що нічого поганого про них не чули. Ці цифри можуть свідчити про те, що 40% дітей шкільного віку зазнавали психологічного насильства. Список хороших слів, які підлітки чують про себе: «розумний», «хороший», «красивий», «молодець».

Результати відповідей на запитання анкети «Покарання – це...» наведено на графіку №5.

Графік №5 «Покарання – це...»

І наостанок, переважна більшість підлітків написали такі фрази: «Я хочу, щоб мене не били та не ображали», «Не можна знущатись з дітей», «Я хочу, щоб у нашому світі не було насильства», «Справжні батьки подбають про те, щоб їхні діти були щасливі». Але 20% висловлювань були такими: «Якщо батьки вас б'ють і лають, це не просто так, а за погані вчинки», «Коли батьки поб'ють вас, то треба їм подякувати».

Аналізуючи одержані результати, доходимо висновку, що учням доводиться стикатися з насильством. Для їх більшості зрозумілим залишається те, що застосування насилля неприпустимо й викликає у них негативну реакцію. Спеціалістам та фахівцям, хто працює з дітьми

(соціальні педагоги, психологи) потрібно навчитися виявляти тих, хто став жертвою жорстокого поводження, та вміти надавати їм допомогу.

3.2. Рекомендації для соціальних педагогів щодо превенції насильства у сім'ї

Враховуючи результати дослідження, розроблено наступні методичні рекомендації для соціальних педагогів закладів освіти у сфері соціально–правового захисту дітей від насильства:

1. Соціальні педагоги повинні поширювати знання та інформацію про особливості соціально–сімейних стосунків між членами сім'ї, виявляти потенційно конфліктні ситуації та якомога раніше вирішувати міжособистісні та внутрішньо сімейні конфлікти, виявляти факти жорстокого поводження з дітьми в сім'ї, надавати всім учасників домашнього насильства з допомогою, доглядом та порадами, проводять соціальні дослідження.

2. Соціально–педагогічний фахівець повинен володіти навичками вивчення особистості та її референтних груп, володіти базовими знаннями психолого–педагогічної діагностики, а також уміннями формулювання психолого–педагогічних діагностичних планів суспільства. Дитина та її оточення.

3. Обов'язки соціальних педагогів повинні включати повідомлення про насильство над дітьми до відповідних органів, щойно їм стане відомо про це. Крім того, необхідно змінити етичний кодекс соціальних педагогів, згідно з яким фахівцеві заборонено розголошувати особисті таємниці клієнта, оскільки в деяких випадках це може навіть нашкодити дитині.

4. У разі необхідності соціальні педагоги повинні сприяти госпіталізації дітей, які потребують медичної допомоги під час або після

акту насильства та які стали жертвами. Експерти повинні мати необхідну базу медичних знань, щоб розпізнати характерні ознаки насильства.

5. Фахівці в галузі соціальної педагогіки зобов'язані вживати певних заходів щодо попередження випадків жорстокого поводження з дітьми та проводити соціально–профілактичну роботу щодо цього явища.

Виходячи із соціально–профілактичної функції в роботі соціальних педагогів, надаємо програму діяльності спеціалістів соціальної освіти щодо запобігання насильству на трьох рівнях, а також перелік основних напрямів, форм і методів запобігання насильству. Діяльність:

3. Первинна профілактика:

- повідомити громадськість про виявлені проблеми;
- забезпечувати соціально–економічну підтримку сімей;
- розробити та реалізувати плани соціальної допомоги;
- координувати свою діяльність з роботою громадських організацій та молодіжних центрів;
- у разі потреби сприяти наданню якісних медичних послуг матерям, вагітним, новонародженим та дітям;
- робота з популяризації позитивного батьківства та материнства;
- сприяти ненасильницьким діям проти дітей, включаючи роботу під час запланованих шкільних заходів.

2. Вторинна профілактика:

- заходи, спрямовані на виявлення сімей підвищеного ризику;
- пропаганда ненасильства (сім'я, навчальні заклади, змі, соціальні мережі тощо);
- вивчення законодавчої бази та законодавства для виявлення недоліків і проблем у законодавчому нагляді;
- робота над створенням міжгалузевої системи попередження домашнього насильства (міжгалузеві комісії, органи охорони здоров'я та соціального розвитку, правоохоронні органи, органи

освіти, реєстрації, органи опіки та піклування, громадські організації та молодіжні центри).

3. Третинна профілактика:

- прагнення до ранньої діагностики та виявлення насильницької поведінки;
- надавати реабілітаційну допомогу жертвам насильства;
- взаємодія підрозділів, у тому числі медичної, соціальної допомоги, юридичної, психологічної, інформаційної консультації та ін.;
- ознайомлюватися та інформувати працівників органів внутрішніх справ, соціального захисту, освіти, охорони здоров'я та інших систем науково-методичних розробок і рекомендацій;
- розробка та впровадження статистичних таблиць і відбір статистичної інформації;
- розробляти пропозиції та рекомендації щодо внесення змін до законодавства;
- розробляти та впроваджувати нові освітні програми та ініціативи.

Соціальні педагоги повинні володіти та вміти застосовувати юридичні знання, коли потрібно консультиватися з клієнтами. Ми надаємо перелік знань і навичок, необхідних для успішної роботи.

Соціальний педагог повинен знати:

1. Інформація про права та обов'язки дитини в сім'ї, суспільстві, навчальних закладах усіх рівнів, а також про обов'язки та відповідальність батьків і педагогів щодо дітей;

2. Перелік та повноваження органів служби, які займаються питаннями дітей, захищають права дітей, створюють умови для реалізації прав, свобод і законних інтересів дітей;

3. Права та обов'язки щодо захисту прав дитини (у контексті представництва інтересів дитини в установах і службах) та виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми;

4. Права дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків;

5 Базові знання соціального захисту дітей;

6 Характер жорстокого поводження з дітьми та його правові наслідки;

7. ознаки торгівлі дітьми, безпритульності, експлуатації дитячої праці, соціального сирітства, комерційної сексуальної експлуатації дітей;

Соціальний педагог повинен вміти:

1. визначати випадки порушення прав дитини, жорстокого поводження з нею;

2. звернутися до державних і недержавних установ та організацій задля представництва прав та інтересів дитини;

3. взаємодіяти з родиною дитини, державними та недержавними установами з питань захисту прав дитини;

4. передбачити можливі ситуації порушення прав дитини та створити умови для запобігання їх виникненню.

3.3. Програма взаємодії соціального педагога «Заради дитини»

Шкільна соціально-просвітницька інтерактивна програма з профілактики домашнього насильства «Дітям» спрямована на попередження та протидію насильству в сімейному середовищі.

Актуальність плану. Сьогодні в Україні, з одного боку, все більше уваги приділяється питанню відповідальності за домашнє насильство, а з іншого – зберігається поблажливе ставлення до цього явища. Існує думка, що сімейні справи повинні залишатися вдома і не повинні бути виставлені на загальний огляд. Саме таке стереотипне та навіть байдуже ставлення до проблем сімей, які стикаються з насильством, призвело до формування такої статистики в Україні: Дані за січень-червень 2020 року Національний Всього на гарячу лінію раніше надійшло 12 725 звернень, 95,9% які стосувалися домашнього насильства, тобто 12 203 скарги.

Зазначено, що від усіх звернень зафіксовано:

- з приводу психологічного насильства – 50,2%, що становить 6126 звернень;
- з приводу фізичного насильства – 36%, що становить 4393 звернення;
- з приводу економічного насильства – 12,2%, що становить 1489 звернень;
- з приводу сексуального насильства – 1,6%, що становить 195 звернень [33].

За інформацією, яку подано на сайті «Ла Страда-Україна», 36830 звернень [34] зафіксовано службою Національної гарячої дитячої лінії за період з січня по червень 2020 року. З них, 30,4% звернень надійшло від дорослих, які мали бажання проконсультуватися у провідних спеціалістів організації щодо прав та свобод дитини, що становить 11196 звернень; 69,6% звернень зафіксовано від дітей для отримання підтримки та порад консультантів організації, що становить 25634 звернення.

21,6% звернень отриманих за перші шість місяців 2020 року, що становить 7955 звернень, викривало дії насильницького характеру щодо дітей та факти жорстокого поводження з ними.

Прослідковується, що за період карантинних обмежень, що діють в Україні на даний час, кількість звернень, які були зафіксовані працівниками гарячої дитячої лінії збільшилась, так:

- за період з січня по лютий, зафіксовано 3185 звернень;
- а вже у березні місяці зафіксовано 6812 звернень, що у два рази більше ніж за два попередні місяці;
- найбільша кількість звернень зафіксована у травні – 10749.

Згідно з опитуванням, яке було проведено Національною дитячою гарячою лінією, особи, що звертаються по допомогу, дізнаються про неї з різних джерел:

- 65,6% отримали інформацію з інтернет-ресурсів;

- 18,9% – від друзів та знайомих;
- лише 2,4% усіх хто звернувся на гарячу лінію дізналися про неї від вчителів та інших працівників школи;
- статистика відносно освіти зі сторони батьків ще менша, становить 1,9% [34].

Тому саме на соціального педагога школи покладена відповідальність переконати учнів, батьків та педагогічний колектив закладу освіти, що проблема домашнього насилля, це проблема не однієї родини, а усіх хто її оточує. Соціальному педагогу, необхідно ознайомити учнів та їх батьків із сумною статистикою стосовно насилля в сім'ї, розповісти, куди у випадку насилля необхідно звернутися по допомогу.

Мета програми:

- створити умови для взаємодії батьків, учнів та соціальних педагогів щодо попередження та протидії домашньому насильству;
- розробити заходи з учнями, батьками та вчителями щодо запобігання насильству над дітьми в сімейному оточенні.

Місія програми:

- підвищити обізнаність дітей, батьків та вчителів школи щодо явища «домашнє насильство»;
- ознайомити учасників програми з проблемами попередження та протидії домашньому насильству;
- інформувати вчителів про права учнів;
- знати способи надання допомоги у випадках виявлення жорстокого поводження з дітьми;
- проводити профілактичну роботу з учасниками виховного процесу, спрямовану на ознайомлення з методами попередження насильства;
- профілактика випадків домашнього насильства;
- інформувати учнів, батьків та вчителів про процес подання заяв у разі виявлення насильства;

- розширити уявлення учасників програми про причини, форми та наслідки насильства;
- розвивати розуміння ключових понять з проблеми «домашнє насильство»;
- розвивати вміння учнів, батьків та вчителів виявляти дітей, які постраждали від домашнього насильства;
- вдосконалювати навички спілкування з дітьми, які постраждали від насильства;
- будувати довірливі стосунки між педагогами та батьками, батьками та дітьми, педагогами та дітьми, соціальними педагогами та всіма учасниками проекту.

Особливості цієї програми:

- за метою діяльності - практико-орієнтовані;
- за змістом - комплексний;
- виходячи з кінцевого результату - практичний;
- за кількістю учасників - колективно;
- за тривалістю - короткострокові;
- база реалізації проекту – ужгородська академія по8;
- учасники проекту – вчителі, учні, батьки, соціальні педагоги.

Кількість, географія та вік цільової групи: Програма орієнтована на дітей середнього шкільного віку, їх батьків та вчителів шкіл. План планується реалізувати в місті Ужгороді

Термін реалізації: 2 місяці.

Форми виховної діяльності, які використовують соціальні педагоги школи при реалізації задуму:

З метою покращення умов людської взаємодії всіх учасників соціально-освітньої діяльності (соціальних педагогів, психологів, студентів, батьків, педагогічних працівників закладів освіти) рекомендовані такі форми роботи як: флешмоби; тренінги; педагогічні

комісії; геокешинг; шкільна медіація; батьківські конференції; рольові ігри; квести; здоров'язбереження; коворкінг

З метою надання нової інформації з питань протидії насильству над дітьми ми співпрацюємо з аудиторією в таких форматах: консультації; лекції; інформаційні тижні; «каравани історій»; відеолекції; сімейні журнали; змішані бібліографії; тематичні полиці.

Курси проводяться з метою закріплення отриманих знань і навичок у практичній реалізації: семінарські заняття; форум-театр; діалоги; розбір правових ситуацій; соціальний диктант.

З метою проведення просвітницьких заходів, спрямованих на обмін думками щодо проблеми насильства, можуть використовуватися такі формати: диспути; мозковий штурм; бесіди; круглі столи; творчі виставки; прес-конференції; дискусії; «вільні мікрофони»; методичні інструктажі.

Тому ми детально зупинилися на значущості складання плану «Дітям», з'ясували основні форми роботи соціальних педагогів у реалізації плану, з'ясували завдання, які повинні бути реалізовані при реалізації плану. взаємодія всіх учасників. Це дозволяє нам розробити план подальшого здійснення програми.

Процес впровадження нашої програми потребує визначення конкретного плану проведення роботи та заходів з протидії насильству у родині. Інформація про зміст роботи та відповідальних осіб відповідно кожного етапу плану програми, наведена нами у таблиці 1.

Таблиця 1

Етап	Зміст роботи	Відповідальні особи
I Етап «Старт змін» (підготовчий)	Встановлення контакту із учасниками профілактичної роботи	Соціальний педагог
	Проведення методичних зустрічей для обговорення напряму виховних заходів	Соціальний педагог, психолог, завуч школи
	Проведення діагностики для кращого розуміння	Соціальний педагог, психолог
	Пошук учнів школи, які могли стати свідками жорстокості по відношенню до їх однолітків, чи самі стала жертвою протиправних дій	Соціальний педагог, психолог, класний керівник, батьківський комітет

	Розробка профілактично-інформаційних заходів	Соціальний педагог школи, психолог
	Підготовка інформаційних занять	Соціальний педагог
II Етап «Курс на щасливе майбутнє» (профілактично-розвивальний)	Проведення заходу для налагодження міжособистісного контакту	Соціальний педагог
	Проведення заходу «Вчимося заради дитини» для ознайомлення батьків стосовно причин, наслідків та форм насильства	Соціальний педагог
	Проведення виставки творчих робіт учнів щодо проблеми насильства	Соціальний педагог, класний керівник
	Проведення просвітницької гри-тренінгу для учнів	Соціальний педагог, батьки
	Проведення семінар-тренінгу для вчителів	Соціальний педагог, психолог
III Етап «Ми потрібні один одному» (завершальний)	Аналіз результатів програми, пошук нових шляхів попередження та протидії домашньому насильству стосовно дитини та ефективних форм взаємодії дітей та батьків, батьків та соціального педагога, дітей та соціального педагога, батьків та вчителів	Соціальний педагог, педагогічний колектив школи

Тому інтерактивний план, який ми створюємо для учасників програми «Дітям», дозволить виконати всі завдання для досягнення поставлених цілей. Ефективність програми можна визначити шляхом моніторингу та оцінки її ефективності.

Оцінка виконаної роботи буде залежати від того, чи виконано всі заплановані завдання. Реалізація плану «Дітям» передбачає досягнення таких результатів:

- 1) Формування довіри між учасниками навчально-виховного процесу та особами, які беруть участь у сімейних стосунках;
- 2) Виховувати почуття відповідальності не лише за своє життя, а й за життя своїх дітей;
- 3) Сприяти належним умовам для виховання дітей та уникати жорстокості та покарання;
- 4) Оволодіти навичками допомоги іншим;

5) Поліпшення умов проживання дітей у сім'ї – першому соціальному інституті;

6) заохочувати школярів до активної участі в організації та прийнятті рішень щодо заходів щодо запобігання та протидії насильству;

7) Вчителі отримують навички спілкування з дітьми, які зазнали насильства;

8) Підвищувати обізнаність працівників школи, учнів та їхніх родичів з питань протидії насильству;

9) Ознайомити учасників з причинами та формами домашнього насильства;

10) Зменшилася кількість випадків домашнього насильства в містах;

11) Розвивати вміння ідентифікувати людей, які зазнали різних форм насильства;

12) Працюйте разом, щоб подолати труднощі.

З метою ознайомлення з результатами соціально-педагогічної взаємодії з учасниками просвітницьких, профілактичних заходів з питання запобігання та протидії жорсткому поводженню по відношенню до дитини у родинному колі, доцільно використовувати такі методи моніторингу проведеної роботи:

- фокус-група – використовується для збору необхідної для оцінки ефективності програми інформації стосовно проведеної профілактичної роботи з учасниками програми. Проводиться у формі дискусії між учнями, батьками та педагогічним колективом, що допомагає оцінити вплив на різні верстви населення [6];

- опитування – має на меті з'ясування поглядів респондентів на проблему насильства в сім'ї. Проводиться у таких формах: анкетування – за якого особа, яка проходить опитування самостійно дає відповіді за зазначеним планом запитань стосовно проблеми попередження домашнього насильства щодо дитини; інтерв'ю – застосування наведеного методу полягає у проведенні опитування в усній формі за участі

соціального педагога (інтерв'юера), який ставить питання учаснику програми (план інтерв'ю «Чи знаю Я?»);

- аналіз змісту документів – направлений на ознайомлення із ходом проведеної роботи, шляхом перегляду наявних джерел щодо втілення програми (фото- відео фіксації занять, звіти про проведену роботу).

Етапи та заходи проведення моніторингу програми взаємодії наведені нами у таблиці 2.

Таблиця 2

Етап	Заходи
Планування	Зазначення необхідності моніторингу реалізованої роботи, призначення відповідального за збір та обробку даних моніторингу
Підготовка	Розробка методичного забезпечення моніторингового процесу. Ознайомлення усіх учасників зазначеної роботи з їх обов'язками
Збір відомостей	Здійснення контролю за процесом проведеної роботи
Аналіз отриманих даних	Полягає у визначенні можливих проблем, що
Створення звіту	Розробляється з метою наочного зображення результатів проведеного аналізу ходу впровадження програми
Використання результатів	Дозволяє на основі проведеного моніторингу скорегувати подальшу діяльність, направлену на попередження проявам насильства

Отже, результати впровадження програми «Заради дитини», які будуть отримані шляхом проведення моніторингу та оцінки ходу роботи, допоможуть у подальшій діяльності працівників соціальної сфери у випадках роботи з попередження та протидії домашньому насильству стосовно дитини.

ВИСНОВКИ

Виходячи із завдань, визначених предметом нашої кваліфікаційної роботи, можна зробити наступні висновки.

За результатами аналізу наукових джерел теми дослідження визначено ознаки насильства як сучасного соціального явища, що розкриваються в рамках різних теорій походження насильства, охарактеризовано особливості людей, схильних до насильства. Варто зазначити, що в еволюційну епоху прояви людської жорстокості, присутні в людській поведінці, підсилювалися соціальними впливами, такими як: економічні умови, соціальний статус, місце проживання, якість інформації, яку людина отримує щодня. основа.

Встановлено, що в сучасній Україні, навіть за належного нормативного регулювання суспільних відносин, суспільства нерідко стикаються з проявами жорстокості одне до одного. Визначено наступні негативні соціальні чинники, які впливають на сімейні стосунки та погіршують їх психологічний клімат, що призводить до надмірної агресивної поведінки та подальшого жорстокого поводження з дітьми: Скорочення кількості робочих місць, що призводить до скорочення можливостей працевлаштування. Чисельність зайнятого населення та створення всіх умов для аморального способу життя (сім'ї, в яких один або обидва батьки безконтрольно вживають алкогольні напої, наркотики, тривале бездоглядне ставлення до дітей, байдуже ставлення до умов утримання в сім'ї під час росту дітей). вгору); громадяни не бажають одружуватися, в цьому випадку діти можуть стати непотрібними, оскільки один із членів «подружжя» може не визнати дитину, що негативно позначається на самооцінці та формуванні особистості дитини.

Розкрито зміст функцій і завдань, які виконують соціальні педагоги закладів загальної середньої освіти. Серед основних заходів і заходів, що регламентують профілактичну діяльність соціальних педагогів, виділяємо

наступні: прогнозування, реалізація якого дозволяє соціальному педагогу спільно з учнями, їх батьками та вчителями школи планувати свою діяльність; діагностика – допомагає ідентифікувати людей, близькі, які постраждали від захворювання Жорстокі діти; профілактична та профілактична функція закладає основу для попередження та попередження домашнього насильства; корекційно-реабілітаційна функція відображається в роботі соціального педагога з дітьми, які зазнали жорстокого поводження в родині. Також ми з'ясували основні завдання, які повинні виконувати соціальні педагоги при наданні допомоги клієнтам: захист прав і свобод громадян у повсякденній діяльності; робота з клієнтами, які мають життєві труднощі; проведення профілактичної роботи з протидії насильству над дітьми в сімейне середовище ;забезпечення умов для всебічного розвитку дітей та засвоєння морально-етичних основ соціальної поведінки.

Проаналізовано форми соціально-просвітницької діяльності, які використовують фахівці навчальних закладів у своїй роботі з надання допомоги клієнтам. До форм соціально-виховної діяльності, які ефективно впливають на розвиток зрілих, всебічно розвинених, соціально активних дітей в умовах здорових стосунків, не зазнаючи жорстокого поводження з боку рідних, відносяться: круглі столи, «печа-кучі», оздоровчі тренінги, семінари, консультації, «Караван історій», методичні рекомендації, батьківські збори, бібліотеки, сімейні журнали.

Виходячи з наших висновків, ми можемо впевнено зробити висновок, що наші діти не мають достатньої обізнаності щодо проблем насильства та вважають, що певні види насильства є поширеними і сприймаються як належне. При цьому, якщо більшість підлітків знайомі з цим питанням чисто теоретично, то за відповідями деяких з них можна припустити, що вони самі часто стикаються з жорстокістю.

Аналізуючи отримані результати, робимо висновок, що школярам часто доводиться стикатися з насильством. Водночас більшість з них

розуміють, що застосування насильства є неприпустимим і викличе у них негативну реакцію. Фахівцям, які працюють з дітьми (соціальним педагогам, психологам), необхідно навчитися виявляти жертв насильства та надавати їм допомогу.

Підтверджено та розроблено актуальність програми «Дітям», яка регламентує взаємодію соціальних педагогів з усіма учасниками програми, спільна діяльність яких спрямована на попередження та протидію домашньому насильству над дітьми. У майбутньому проект буде реалізовано на базі Ужгородської ЗОШ №8. Метою інтерактивних проектів є створення умов для плідної співпраці соціальних педагогів, педагогів, батьків та дітей. Покращити ситуацію з домашнім насильством в Україні та розповісти всім суб'єктам про причини та наслідки неприйняттого поведження з дітьми. Для успішної оцінки проведеної роботи доцільними були визначені такі методи моніторингу: створення фокус-груп для обговорення у формі дискусій усіх моментів проведеної роботи, вивчення фото- та відеоматеріалів, зібраних під час виконання та звіти про виконану роботу, Аналіз документів допоможе оцінити сильні та слабкі сторони програми, опитування в різних форматах (усні, письмові) з представниками попередньо відібраних вікових і соціальних груп з метою оцінки впливу соціо- освітні програми з попередження насильства над дітьми Вплив. Крім того, у процесі моніторингу також важливо визначити, чи виконано всі завдання під час реалізації програми «Для дітей», що в подальшому сприятиме покращенню роботи соціальних педагогів у випадках домашнього насильства та розробка подальших програм, пов'язаних із визначеними темами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдель-Хаді Н., Кульбачка Т., Куриленко О. Дитина та її права: Система дотримання прав людини в сім'ї та стратегії запобігання дитячим психологічним травмам. *Психолог*. 2004. № 3-4. С. 5-10.
2. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 343 с.
3. Бутенко О. І. Насильство щодо дітей. Різновиди та ознаки. Міжнародне та національне законодавство. *Класному керівнику. Усе для роботи*. 2019. № 6. С. 14-20.
4. Войтова Л. В. Соціально-педагогічна робота щодо профілактики насильства над дітьми в сім'ї. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. № 1. С. 79-86.
5. Гевчук Н. С., Дідик Н. М. Актуальність розвитку професії «соціальний педагог» в умовах сьогодення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*. 2020. Вип. 34. С. 24-32.
6. Горошко А., Нарчинська Т., Озимок І., Тарнай В. Глосарій термінів з моніторингу та оцінювання. Київ: Українська асоціація оцінювання, 2014. 32 с.
7. Граматун В. Увага! Небезпека для дитини! Профілактика насильства щодо неповнолітніх. *Соціальний педагог*. 2019. № 9. С. 4-10.
8. Громико Л. Нежорстоке виховання. Рекомендації педагогам та батькам. *Соціальний педагог*. 2019. № 9. С. 32-44.
9. Гуріч В. О. Запобігання економічному насильству над дітьми як напрям роботи соціального педагога. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Випуск 66. Херсон : ХДУ, 2014. С. 430-434.
10. Дорожко І. І., Малихіна О. Є., Туріщева Л. В. Насильство. Булінг. Проблема в запитаннях та відповідях. Харків: ВГ «Основа», 2019. 144 с.

11. Дорожко І. І., Малихіна О. Є., Туріщева Л. В. Насильство: поняття, види, прояви, допомога. *Фізичне виховання в школах України*. 2019. № 11. С. 9-11.
12. Європейська конвенція про здійснення прав дітей: Закон України від 03.08.2006 р. № 69-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text
13. Єрмоменко В., Кравченко Ю. Запобігання насильству в сім'ї. Матеріали для проведення батьківської просвіти. *Соціальний педагог*. 2014. № 3. С. 45-48.
14. Єфремова Г. Л. Вплив насильства на особистісний розвиток дитини. *Педагогічна майстерня*. 2016. № 5. С. 39-45.
15. Єфремова Г. Л. Профілактика насильства в сім'ї та профілактика дитячої жорстокості в освітньому середовищі. *Виховна робота в школі*. 2018. № 3. С. 36-39.
16. Журавель Т.В. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей. *Соціальна педагогіка: навч. посіб.* / за заг. ред. О.В.Безпалько; авт.-кол. О.В.Безпалько та ін. Київ: Академвидав, 2013.
17. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Бондаровської В. М., Журавель Т. В., Пилипас Ю. В. Київ: Калита, 2014. 279 с.
18. Запобігання та протидія насильству: методичні рекомендації: додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 р. № 1/11-5480. URL: <https://imzo.gov.ua/2018/05/21/lyst-mon-vid-18-05-2018-1-11-5480-metodychni-rekomendatsiji-schodo-zapobihannya-ta-protydiji-nasyilstvu/>
19. Каткова Т. Насильство: про це варто знати... Як запобігти насиллю в сім'ї та у школі. *Соціальний педагог*. 2015. № 1. С. 41-57.
20. Келлі Ліз. Насильство щодо жінок і дітей. Новий погляд на поліцейську діяльність, її інноваційність та професіоналізм: посібник для Ради Європи. Львів: Астролябія, 2011. 175 с.

21. Кляпець О. Насильство в сім'ї: чому виникає та чим загрожує. *Практичний психолог: дитячий садок*. 2015. № 6. С. 34-37.
22. Козлова А. Віктимність серед підлітків. Причини та наслідки. *Соціальний педагог*. 2018. № 4. С. 29-35.
23. Конвенція про права дитини: Постанова Верховної Ради України від 27.02.1991 р. № 789-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
24. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
25. Котловий С. Інтерактивні форми просвітницько-профілактичної роботи соціального педагога в школі. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2019. Вип. 3. С. 91-96.
26. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 25.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
27. Марценюк Т. О., Хуткий Д. О. Насильство в сучасній українській сім'ї (на прикладі АР Крим). *Вісник Харківського національного університету ім.В.Каразіна*. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2012. № 999: С.154–160.
28. МВС: Українці стали розуміти, що таке домашнє насильство та куди треба звертатися: сайт Укрінформ, опубліковано 04 жовтня 2020 року о 05:39. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3111504-mvs-ukrainci-stali-rozumiti-so-take-domasne-nasilstvo-kudi-treba-zvertatisa.html>
29. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству / за заг. ред. А. О. Галая. К.: КНТ, 2014. 160 с.
30. Мобільна бригада соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства: особливості створення і забезпечення роботи: метод. посіб. / за заг. ред. О. О. Кочемировської. К.: ФОП Клименко, 2020. 80 с.

31. Насильство в сім'ї – не злочин? Ламаємо стереотипи. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2019. № 3. С. 55-57.

32. Національна «гаряча» лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації: сайт Ла Страда-Україна. URL: <https://la-strada.org.ua/garyachi-liniyi>

33. Національна дитяча «гаряча» лінія: сайт Ла Страда-Україна. URL: <https://la-strada.org.ua/garyachi-liniyi>

34. Недитяче дитинство, або Коротка історія насильства над дітьми. *Соціальний педагог*. 2019. № 2. С. 4-5.

35. Ознаки домашнього насильства у дітей. *Практика управління закладом освіти*. 2018. № 12. С. 22-23.

36. Правовий захист від насильства та що ми можемо зробити, щоб запобігти насильству над дітьми в сім'ї: Інформаційна брошура / упоряд.: Л.Купман, О.Агаркова, С.Росік. Херсон: ХОЦ «Успішна жінка», 2006. 58 с.

37. Про виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.07.2006 р. № 952. Дата оновлення: 21.05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952-2006-%D0%BF#Text>

38. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>

39. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. Дата оновлення: 12.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

40. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України: наказ Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>

41. Протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству й добробут громад. Метод. посіб. / за заг. ред. О. О. Кочемировської. К.: ФОП Клименко, 2020. 64 с.
42. Психологічна корекція особистості дітей, які зазнали насильства в сім'ї: навч.-метод. посіб. / С. Д. Максименко та ін. / за ред. Н. Ю. Максимової. Київ: Міленіум, 2011. 250 с.
43. Ревть А., Гриник І. Особливості соціально-педагогічної роботи з профілактики насильства щодо дітей. *Молодь і ринок*. 2019. № 1. С. 33-36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2019_1_8
44. Серкіс Є. В., Мельник Ю. В., Шаргородська С. В. Професійна діяльність соціального педагога. *Професія соціальний педагог* / упоряд.: О.Г.Гавриш; за заг.ред. К.Шендеровського, І.Ткача. Київ: Главник, 2006. С.5-76.
45. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
46. Словник української мови: в 11-ти т. / ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1974. Т. 5: Н-О. 840 с.
47. Словник української мови: в 11-ти т. / ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 10: Т-Ф. 658 с.
48. Снігульська В. Боротьба з насильством. Нове в законодавстві. *Соціальний педагог*. 2018. № 3. С. 4-5.
49. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
50. Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник / за ред. І. Д. Зверєвої. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.
51. Стрельченко О. Г., Шевченко Л. В. Співвідношення понять «домашнє насильство» та «насильство в сім'ї»: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 11-14.

52. Філімошкіна Н. Аналізуємо феномен батьківської жорстокості. *Заступник директор школи*. 2019. № 10. С. 27-31.
53. Філімошкіна Н. Біда, яка ближче, ніж здається. *Практичний психолог: дитячий садок*. 2019. № 1. С. 14-21.
54. Філімошкіна Н. Жорстокість батьків: види та наслідки. *Заступник директор школи*. 2019. № 10. С. 32-37.
55. Шинкар Н. І. Психологічний супровід навчально-виховного процесу як умова розвитку особистості. *Шкільному психологу. Усе для роботи*. 2015. № 7. С. 2-3.
56. Що робити, якщо дитина повідомила про насильство над нею. *Психолог*. 2019. № 12. С. 47.
57. Щорс В.В., Полударова А.Л. Універсальний довідник соціального педагога / уряд. В.О.Снігульська. Київ: Редакції загальнопедагогічних газет, 2014. 128 с.
58. Юридична енциклопедія: в 6-ти т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2002. Т.4: Н-П. 720 с.
59. Юрків Я. І. Діяльність соціального педагога з попередження насильства в сім'ї. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. №3. С. 39-46.
60. Юрків Я. І. Насильство дітей у сім'ї як соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота* / гол. ред. І. В. Козубовська. Ужгород: Говерла, 2013. Вип. 28. С.185-189.
61. Юрків Я.І. Сутність та зміст соціального феномену «насильство в сім'ї». *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота* / гол. ред. І. В. Козубовська. Ужгород: Говерла, 2013. Вип. 27. С. 234-237. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/1910>